

DOMBROVSZKY BORBÁLA*

OKTATÁSÜGY ÉS ESÉLYEGYENLŐSÉG AZ ÍTÉLKEZÉSBEN SZAKMAI ÉS SZAKPOLITIKAI ELEMELK A BÍRÓSÁG ELŐTT**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2024.1.01>

A hazai közoktatási-köznevelési rendszer súlyos egyenlőtlenségek színtere, annak ellenére, hogy a rendszerváltás óta számos kisebb-nagyobb szakpolitikai reform és finomhangolás tűzte ki céljának a jó minőségű és méltányos oktatást. Jelen tanulmány azt vizsgálja empirikus szempontból és feltáró jelleggel, hogy a 2007–2022-ig tartó időszakban az oktatás-nevelési területhez kapcsolódó, egyenlő bánásmód kérdésével (is) foglalkozó bírósági döntések közül melyek azok, ahol az oktatási egyenlőség valóban központi eleme az ügynek, továbbá ezekben az ügyekben miként jelenik meg a vonatkozó szakpolitikai és társadalomtudományi ismeretanyag. A mintában szereplő 108 ügy mintegy felében, 53 ügyben vizsgálta a bíróság közoktatás-köznevelés kontextusában az egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség kérdéseit. Ezen érdemi ügyek a probléma típusa, a felek személye alapján kategorizálhatók iskolai szegregációs ügyek, oktatásban foglalkoztatottak ügyeinek, fenntartási ügyek és speciális igényű gyermekek ügyeinek. Az ügytípusok ismeretében a tanulmány azt vizsgálja, hogy melyek azok az ügyek, ahol a bíróság vagy valamely fél oktatási-nevelési vagy esélyegyenlőségi tárgyú szakpolitikai programra vagy dokumentumra hivatkozik. Melyek azok az ügyek, ahol a bíróság a jogkérdés eldöntéséhez szakmai, szakpolitikai megállapítást tesz, és milyen tartalommal? Mely ügyekben dönt szakpolitikai szempontból releváns jogkövetkezményekről, és milyen tartalommal? Bár a mintában fellelhető ügyekből adódóan a tanulmány más ügyekhez képest nagyobb terjedelemben foglalkozik iskolai szegregációs ügyekkel, a tanulmány fókuszában a bíróság és a szakmai, szakpolitikai kérdések interakciója áll.

1. BEVEZETÉS ÉS KONTEXTUS

A humán közszolgáltatásokkal, így az oktatási rendszerrel szemben is megfogalmazható számos elvárás. Jogi szempontból elsődlegesen az oktatáshoz és művelődéshez való jog érvényesülésének biztosítása a feladat, ám a társadalmi kohézió előmozdításában, az egyenlőtlenségek csökkentésében is kulcsfontosságú a megfele-

* A szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola hallgatója, témavezető: Prof. Dr. Hoffman István.

** A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. Köszönet illeti témavezetőmet, valamint dr. Kárász Marcell hallgatótársamat.

lő minőségű és stabil oktatási rendszer. A hazai közoktatási-köznevelési rendszer azonban maga is súlyos egyenlőtlenségek színtere,¹ annak ellenére is, hogy a rendszerváltás óta számos kisebb-nagyobb szakpolitikai reform és finomhangolás tűzte ki céljául a jó minőségű és méltányos oktatást.²

Az egyenlő bánásmóddal, esélyegyenlőséggel kapcsolatos társadalompolitikai célok megvalósulásának kontextusában a bíróságoknak különös jelentőségük van. Az ágazati szabályozásban megjelenő szakpolitikák tekintetében (is) a bíróság egyfelől részt vesz az adott szakpolitikák implementálásában kikényszeríthető döntései által, másfelől szükségszerűen egyfajta visszacsatolási pont is a döntéshozónak, legyen szó a jogszabályok alkalmazhatóságáról vagy alapjogi szttenderdek teljesüléséről. Ezen szerepből adódóan felmerül a kérdés, hogy a közoktatás-köznevelés területét érintő jogvitákban az egyenlő bánásmód követelménye és az esélyegyenlőség szempontjai – ezek közül különösen a főbb társadalompolitikai stratégiák, valamint az *egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény* (továbbiakban: Ebktv.) fogalmi és követelményei – milyen esetekben a jelennek meg az ítélezésben, illetve megjelenésük esetén a bíróság megállapításai mennyiben felelnek meg az ágazatra, illetve az egyenlő bánásmódra és esélyegyenlőségre vonatkozó szakpolitikai és társadalomtudományi ismeretanyagoknak. A fenti kérdések megválaszolása érdekében az alábbi tanulmány az oktatási-nevelési közszolgáltatásokra fókuszálva azt vizsgálja empirikus alapon és feltáró jelleggel, hogy (I.) a területhez kapcsolódó, egyenlő bánásmód kérdésével (is) foglalkozó bírósági döntések közül melyek azok, ahol az oktatási egyenlőség valóban központi eleme az ügynek, majd az I. kérdésre építve azt tekinti át, hogy (II.) ezekben az ügyekben miként van jelen a vonatkozó szakpolitikai és társadalomtudományi ismeretanyag, (III.) a szakmai-szakpolitikai elemek jelenlétéből, ügytípusonkénti eltéréseiből milyen következtetésekre juthatunk – akár a bírósági attitűd, akár a hatékony jogorvoslathoz való hozzáférés szempontjából.

2. KUTATÁSI KÉRDÉS ÉS MÓDSZERTAN

A tanulmány célja feltáró jelleggel bemutatni azt, hogy közoktatás-köznevelés esélyegyenlőségi aspektusaival foglalkozó ítéletekben miként jelennek meg szakmai-szakpolitikai szempontok. Azonos vagy hasonló tárgyú – elérhető – hazai kutatás híján a vizsgálatnak több, egymásra épülő kérdésre kell választ találnia:

I. Milyen főbb problémacsoportokat (ügytípusok) lehet beazonosítani az összegyűjtött – érdemben esélyegyenlőségű vagy oktatáspolitikai tárgyú – döntésekből?

II. Az egyes ügytípusoknál miként jelennek meg a szakmai-szakpolitikai elemek?

a) Melyek azok az ügyek, ahol a bíróság vagy valamely fél oktatási-nevelési vagy esélyegyenlőségi tárgyú szakpolitikai programra vagy dokumentumra hivatkozik?

¹ VASTAGH Zoltán: *Társadalmi struktúra és redistribúció* (Budapest: Napvilág 2017) 108.

² RADÓ Péter: *Közoktatás és politika. Magyarország 2010–2022* (Budapest: Noran Libro 2022).

b) Melyek azok az ügyek, ahol a bíróság a jogkérdés eldöntéséhez – társadalomtudományi, (gyógy)pedagógiai, oktatáspolitikai stb. – szakmai-szakpolitikai megállapítást tesz? Milyen tartalommal?

c) Mely ügyekben dönt szakpolitikai szempontból releváns jogkövetkezményekről, és milyen tartalommal?

III. Milyen következtetésekre juthatunk akár a bírósági attitűd, akár a hatékony jogorvoslathoz való hozzáférés szempontjából?

Az I. kutatási kérdés vizsgálatakor érdemi ügynek minősülnek azok az ügyek, amelyekben a bíróság érdemben vizsgálja vagy az egyenlő bánásmód követelmény megvalósulását, esélyegyenlőség érvényesülését, továbbá azok az esélyegyenlőségi dimenzióval is bíró ügyek, ahol a bíróság közoktatási-köznevelési szakpolitika megvalósulásával összefüggésben hoz döntést. Nem minősülnek érdemi ügynek azok az ügyek, ahol az egyenlő bánásmódot, az esélyegyenlőséget (vagy akár csak az „egyenlőséget”) mindössze egyszer említik az ügy érdeméhez nem tartozó módon, illetve azok az ügyek, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a közoktatási területhez (pl. szociális jogi vagy családjogi ügyek). Ügycsoportként definiálunk minden olyan problémátípust, ami legalább három ügyben megjelenik. A II. kutatási kérdés vizsgálatakor szakpolitikai elemnek minősülnek azok az ügyben felmerülő problémára vonatkozó megállapítások, szankciók, amelyek a normaszöveg alkalmazásán (és az ehhez szükséges legtömörebb tényállás-ismertetésen) túl olyan szempontokra is kitérnek, melyek a végrehajtó hatalom, a tágran értelmezett közigazgatás cselekvésének (vagy nem cselekvésének) körébe szokás sorolni, pl. konkrét közszolgáltatásszervezési intézkedések megtételének értékelése vagy ilyen tartalmú kötelezés.³ Szakpolitikai dokumentum minden olyan állami szereplő által kiadott vagy megrendelt dokumentum – ideértve az EU, illetve nemzetközi szervezetek által kiadott vagy megrendelt dokumentumokat is – (stratégia, cselekvési program, jelentés, javaslat, vitaanyag stb.), amely célokat, elveket, módszereket, szakpolitikai szándékokat fogalmaz meg, döntést készít elő, hatásokat vizsgál, és nem általánosan kötelező magatartási szabály. A vizsgálat a II. kutatási kérdés esetén arra korlátozódik, hogy a szakmai-szakpolitikai elemek megjelennek-e, ahol igen, milyen kontextusban, továbbá – ahol ez értelmezhető – milyen minőségben vannak jelen. A szakpolitikai tárgyú ítéletek – jellemzően az USA, illetve EU vonatkozásában elemzett⁴ – dilemmáira⁵ a tanulmány csak érintőlegesen tér ki.

³ Knill és Tosun „public policy” definíciója alapján. Lásd Cristoph KNILL – Jale TOSUN: *Public Policy: A New Introduction* (London: Palgrave 2012) 4.

⁴ Lásd Donald L. HOROWITZ: *The Courts and Social Policy* (Washington D. C.: The Brookings Institution 1977); Abram CHAYES: „The role of the judge in public law litigation.” *Harvard Law Review* 1976/7. 1281–1316. <https://doi.org/10.2307/1340256>.

VARJU Márton: „Jogharmonizáció, az EUMSZ 114. cikk és az EU Bíróság: jogharmonizációs korlátok és lehetőségek az ítélkezési gyakorlatban” *Állam- és Jogtudomány* 2020/2. 5–35.

Lásd Fabio WASSERFALLEN: „The judiciary as legislator? How the European Court of Justice shapes policy-making in the European Union” *Journal of European Public Policy* 2010/8. 1128–1146. <https://doi.org/10.1080/13501763.2010.513559>.

⁵ Bővebben lásd DOMBROVSZKY Borbála – HOFFMAN István: „When social policy walks into the justice system...” *Central European Journal of Public Policy*, 2023/2. 1–12. <https://doi.org/10.2478/cejpp-2023-0013>.

A jelen tanulmány a Bíróügyi Határozatok Gyűjteményéből (a továbbiakban: BHGY) megismerhető teljes hazai bírói gyakorlatot vizsgálja kvantitatív és kvalitatív szempontból is.⁶ A mintába került – a felsorolt kivételeket leszámítva – minden olyan ítélet, amely lekérdezhető volt a BHGY-ból, úgy, hogy *a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvényre* (a továbbiakban: Nkt.), vagy *a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvényre* (a továbbiakban: Közokt. tv.) való hivatkozást és az „egyenlő bánásmód” vagy „esélyegyenlőség” kifejezést – a téma jogi, illetve szakmai-szakpolitikai kulcsfogalmának valamelyikét – is tartalmazza.⁷ Az „esélyegyenlőség” kifejezés a választási jog által is – bár más jelentéstartalommal – használt kifejezés, ami miatt a választással érintett években számos olyan ügy⁸ is bekerült volna a vizsgálatba, amelyek nem kapcsolódnak a közoktatás-köznevelés esélyegyenlőségi kérdéseihöz, így a választási ügyek automatikusan kizártakra kerültek, illetve kizárásra került két népszavazási kérdés hitelesítésével kapcsolatos ügy is.⁹

Az ügytípusok jellemzőinek jobb megismerése érdekében az egyes döntések ténybeli alap szerint kerülnek csoportosításra,¹⁰ azonban annak érdekében, hogy a döntésekben szereplő jogalkalmazás, érvelések és megállapítások kellő teret kaphassanak, a döntések egyesével kerülnek feldolgozásra. A mintába került kétszázhuszonegy döntés alapján száznyolc ügy azonosítható be. A száznyolc ügyből ötvenötben az egyenlő bánásmód és az esélyegyenlőség csak mellékes tényezőként vagy a közoktatás-köznevelési ágazatot nem kifejezetten érintő módon jelenik meg. Minderre tekintettel érdeminek tekinthető ötvenhárom ügy, összesen százötven ítélettel – a továbbiakban ezen ügyekre fókuszál a tanulmány.¹¹

A kutatás időbeli és tartalmi terjedelmét is meghatározza, hogy a döntésekhez a BHGY adatbázison keresztül lehet hozzáférni. A kutatás így a 2007–2022 között született, 2023 februárjában a BHGY-ban már elérhető, legalább megyei bíróság, közigazgatási és munkaügyi bíróság, illetve törvényszéki szintű bíróság által hozott döntésekre korlátozódik. Az, hogy a BHGY az Ebktv. hatályba lépése után csak két és fél évvel kezdte meg működését, felveti, hogy a kutatás szempontjából releváns ügyek kimaradnak a vizsgálatból, azonban az esetleges nagyobb horderejű ügyek oktatási egyenlőséggel foglalkozó civil szervezetek anyagai, sajtóhírek alapján felkutathatók – pl. a CFCF Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány

⁶ A kutatási koncepció nagyban támaszkodik „A gondnoksági perek empirikus vizsgálata” c. munka módszertani tanulságaira. Lásd bővebben: Kiss Valéria – MALÉTH Anett – TÖKEY Balázs – HOFFMAN István – ZSILLE Katalin – DOMBROVSZKY Borbála: „A gondnoksági perek empirikus vizsgálata” *Állam- és Jogtudomány* 2021/2. 84–114. <https://doi.org/10.51783/ajt.2021.2.04>.

⁷ Azok a döntések is részei a vizsgálatnak, ahol a döntés maga nem tartalmazza a keresési kritériumok szerinti kulcsszavakat, azonban az ügyben valamely fokon született döntés megfelelt a kritériumoknak.

⁸ Ezek az ügyek megfeleltek a keresési kritériumoknak, de jellemzően vagy a köznyelv által „politikai pedofilának” titulált esetekről, kampányhoz, illetve szavazóhelyiségekhez kapcsolódó kifogásokról szólnak.

⁹ Ezek közül az egyikben bár a kérdés kifejezetten az oktatási esélyegyenlőségre vonatkozott volna, az eljárás fókuszában azonban értelemszerűen a népszavazás jogintézménye állt.

¹⁰ Azonos ténybeli alap esetén ugyanahhoz az ügyhöz soroljuk be a különböző fokon születő döntéseket, a megismételt eljárásban születő döntéseket, valamint a megállapítási pert követő döntéseket is.

¹¹ Az érdemi ügyek ítéleteinek listáját lásd: Függelék.

„Kézikönyv a magyarországi iskolai szegregációs ügyek dokumentálásához és monitorozásához” c. kiadványa – alapján. Három ilyen ügy került beazonosításra, mindkettő a CFCF nyilvánosan elérhető anyagaiból, két esetben az alapügyhöz kapcsolódó későbbi perek már megjelennek a mintában,¹² egy ügy azonban az időbeli fókuszra tekintettel nem kerül vizsgálatra.

Limitációként felmerül, hogy releváns esetek maradnak ki amiatt, hogy a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 163–166. § alapján a BHGY-ba nem kerülnek be azok a – nem közigazgatási – ügyek, amelyek törvényszéki (megyei bírósági) szinten lettek csak elbírálva, és fellebbezés híján nem jutottak el magasabb szintű fórumra.¹³ Továbbá, a jogszabályi követelményeken gyakran túlterjeszkedő anonimizálási gyakorlat (pl. közigazgatási szervek vagy akár maga a bíróság nevének felismerhetetlenné tétele¹⁴) nehézkessé teszi azt, hogy szükség esetén a jogeset értelmezéséhez szükséges, a döntésben nem szereplő információkat fel lehessen kutatni. Ahol az ügy beazonosítható – akár szakmai anyagok segítségével, akár egyszerű internetes kereséssel –, ott a jelen kutatás a helység, intézmény stb. nevét használja. Szintén probléma, hogy egyes ügyekben nem elérhető az összes ítélet (pl. csak a Kúria döntés szerepel a BHGY-ban). Továbbá tekintve, hogy az esetek helyszínei nem mindig beazonosíthatók, ráadásul a hatásköri és illetékességi szabályok többször is változtak a vizsgált időszakban, az ügyek térbeli megoszlását jelen rész tanulmány nem vizsgálja. A közoktatás-köznevelés ágazatának problémafeltárása szempontjából pedig azt szükséges figyelembe venni, hogy a bíróságokig eljutó esetek nyilvánvalóan nem reprezentálják megfelelően az ágazati szakpolitika összes egyenlő bánásmóddal és esélyegyenlőséggel kapcsolatos problémáját.

3. EREDMÉNYEK ÁTTEKINTÉSE

3.1. ÜGYTÍPUSOK

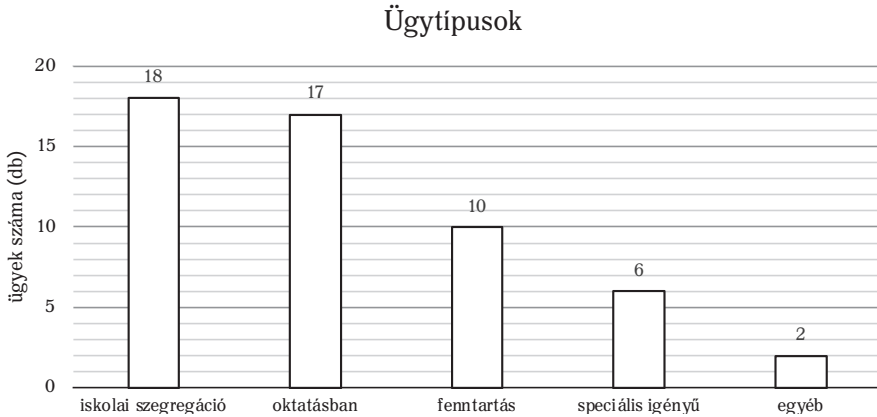
Az egyes ítéleteket áttekintve az érdemi ügyek között négy főbb problémacsoportot lehet beazonosítani: az iskolai szegregációt, az oktatásban foglalkoztatottak egyenlő bánásmód sérelmeit, fenntartási és finanszírozási ügyeket, valamint a speciális igényű gyermekek integrált oktatásának hiányosságait, két érdemi ügy pedig nem sorolható be ezekbe a kategóriákba.¹⁵

¹² A miskolci és jászladányi szegregációs ügyekhez kapcsolódik ilyen, a BHGY elindulása előtt indult per.

¹³ Akár a (rég) *polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény*, akár a *polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény* szerint a személyiségi jogi ügyek tekintetében elsőfokon a megyei szintű bíróság, törvényszék jár el, az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos polgári ügyek jellemzően Ebktv. és Ptk. (2013. évi V. törvény a *Polgári Törvénykönyvről*) szerinti személyiségi jogi perként bírálják el.

¹⁴ Pl. a Fővárosi Törvényszék P.23675/2015/84., ahol egy minisztérium neve anonimizálva; a Miskolci Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság M.62/2009/31., ahol a bíróság neve van anonimizálva.

¹⁵ Ezen ügyek: 1.) az LMBT+ közösség képviselőjében eljáró Háttér Társaság által az AJBH-EBF előtt – egy az LMBT+ közösséget sértő helyi önkormányzati döntés miatt – indított eljárásban született döntéssel szembeni közigazgatási per; 2.) az Emberség Erejével Alapítvány által indított szemé-

1. ábra – Erdemi ügyek száma ügytípusok szerint (saját szerkesztés)

3.1.1. ISKOLAI SZEGREGÁCIÓS ÜGYEK

Számuk szerint, illetve az ítéletek komplexitása szempontjából is az iskolai szegregációs ügyek alkotják a legjelentősebb csoportot, összesen 18 ilyen ügy szerepel a mintában. Az iskolai szegregáció egy intézmény vagy osztály, csoport azon állapotát írja le, amelyben a valamilyen értelemben vett hátrányosabb helyzetben lévő, védett tulajdonsággal rendelkező tanulók aránya jóval meghaladja az adott (helyi) társadalmon belüli hányadukat.¹⁶ Iskolai szegregáció által Magyarországon elsősorban a roma, rossz vagyoni helyzetű, szegény tanulók érintettek,¹⁷ jelentős részük valószínűsíthetően *a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény* 67/A. § (1)-(2) bekezdése alapján hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetűnek (a továbbiakban együtt: hátrányos helyzetű) minősülnek.¹⁸ A Covid-19 járványt megelőző években a roma tanulók nagyjából fele szeg-

lyiségi jogi per, ahol az alapítvány az öt ért, politikai vélemény miatti hátrányos megkülönböztetés megállapítását kérte, amiért Erasmus+ pályázatát arra hivatkozással utasították el, hogy nem nyilatkozott a külföldről támogatott szervezetek átláthatóságáról szóló törvény szerinti jogszerű működéséről.

¹⁶ A hazai oktatásszociológiai szakirodalom megközelítőleg egységesen szegregálnak tekinti az iskolát, ahol 50% fölért a védett tulajdonságú tanulók aránya, szegregálódnak a 30–50%-os arányt.

¹⁷ HAVAS Gábor – LISKÓ Ilona: *Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában* (Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet 2005) 5.; RADÓ Péter: „Oktatási egyenlőtlenségek Magyarországon” *Esély* 2007/4. 24–36.

¹⁸ Jogszabály nem teszi lehetővé a nemzetiségi hovatartozás nyilvántartását, azonban a hátrányos helyzet rögzítését elrendeli. A szociológiai szakirodalom alapján azonban a csoportok között jelentős átfedés van, a jogszabályok és intézkedések a hátrányos helyzetre koncentrálnak. Lásd DARE-Net Projekt: *Kézikönyv a magyarországi iskolai szegregációs ügyek dokumentálásához és monitorozásához* (2014) 43., 120.

regált osztályba járt, ez az arány Észak-Magyarország régióban még magasabb.¹⁹ A szegregált oktatási környezet egyfelől már önmagában véve is hátrány, morális sérelem, másrészt a szinte kivétel nélkül rosszabb tárgyi és személyi feltételek, az egyéni hátrányok egymást felerősítően magas koncentrációja együttesen azt eredményezik, hogy a szegregált iskolában tanuló gyermekek alacsonyabb színvonalú oktatásban részesülnek, mint kortársaik.²⁰

Az iskolai szegregáció jogi szempontból a legtöbb esetben megfeleltethető az Ebktv. 10. § (2) szerinti jogellenes elkülönítésnek. Ilyen eset például a gyöngyöspatai ügy, ahol a roma tanulókat iskolán belül, osztályok szintjén különítették el jogellenesen a többi tanulótól.²¹ Az iskolai szegregációs ügyeknek egy speciális leágazását jelentik az indokolatlan fogyatékosná nyilvánítással kapcsolatos ügyek,²² ahol jellemzően hátrányos helyzetű, roma, illetve szegénységben élő gyereket szociokulturális sajátosságait figyelmen kívül hagyó (kulturáspecifikus, jellemzően többségi, középosztályi helyzetű élettapasztalatokat alapul vevő, így egy szegénységben és/vagy szegregált környezetben élő gyermek számára gyakran idegen ismereteket elváró) tesztekkel nyilvánítanak enyhe fokban értelmi fogyatékosnak, irányítanak speciális iskolába – megalapozatlanul és a többségi társadalom gyermekeinél jóval nagyobb mértékben. Ezek az esetek az Ebktv. 9. § szerinti közvetett hátrányos megkülönböztetésnek feleltethetők meg, hiszen egy közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek nem minősülő, látszólag az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő rendelkezés (fogyatékoság, sajátos nevelési igény, tanulási probléma teszttel való megállapítása) a roma, szegény, illetve hátrányos helyzetű tanulókat hátrányosabb helyzetbe (képességeiknek nem megfelelő oktatás és az ebből következő rosszabb életkilátások) hozza, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben lévő (azonos teszttel mért, nem roma, szegény vagy hátrányos helyzetű) gyermekek vannak.

A mintában összesen nyolc „klasszikus” iskolai szegregációs ügy szerepel, tartalma okán az idesorolandó az alapvető biztosának hatósági jogkörben hozott (továbbiakban: AJBH-EBF), iskolaőrök alkalmazásával kapcsolatos döntésének megtámadása is: a civil szervezet által benyújtott kérelem szerint a „2020/2021-es tanévtől kezdődően iskolaőr (túlnyomó részben) kizárólag vagy többségében roma gyerekeket oktató általános iskolákban” működik, így az ezekben az iskolában tanuló roma gyerekekkel szemben közvetett hátrányos megkülönböztetést tanúsítottak az ezt lehetővé tevő közigazgatási szervek.²³ Tartalma okán idetartozik a Nógrád megyei iskola ügy, ahol az Észak-Magyarországi Regionális Közigazgatási Hivatal indí-

¹⁹ ÓNODI-MOLNÁR Dóra: „Eleve kiszorítják a szegényeket – Nem megszüntetni, szabályozni kell a szabad iskolaválasztást” *168 Óra* 2018. június 16., www.168.hu/itthon/eleve-kiszoritjak-szegenyeket-nem-megszuntetni-szabalyozni-kell-a-szabad-iskolavalasztast-151977; KERTESI Gábor „Roma gyerekek szegregációja a közoktatásban” (előadása) 2018. május, https://168.hu/data/articles/151/1519/article-151977/Kertesi_szegregacio_eloadas_2018_majus.pdf.

²⁰ KÉZDI Gábor – KERTESI Gábor: „Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után” *Közgazdasági Szemle* 2009/11. 962.

²¹ Lásd DARE-Net Projekt (18. lj.) 73.

²² LUKOVICS Adél – PÁNCZÉL Márta (szerk.): *Az Egyenlő Bánásmód Hatóság tapasztalatai az oktatás területén előforduló diszkriminációról* (Budapest: Egyenlő Bánásmód Hatóság 2017) 41.

²³ Fővárosi Törvényszék K.704241/2021/11.

tott pert törvényességi felügyelet keretében, mert a fenntartó önkormányzat képviselő-testülete egy szegregált iskolát szüntetett volna meg, anélkül, hogy a Cigány Kisebbségi Önkormányzat megadta volna ehhez a jogszabály szerinti hozzájárulást. A Nógrád megyei ügyet leszámítva ezekben az ügyekben felperesi oldalon többnyire közérdekű igényérvényesítővel találkozunk, tanuló vagy szülő felperesként csak megállapító ítéletet követő nem vagyoni kártérítés iránti perekben szerepel, alperesként jellemzően az iskola fenntartója és az intézmény szerepel, de két ügyben alperes az ágazati irányító minisztérium is. Indokolatlan fogyatékosná nyilvánítással kapcsolatban hét ügy szerepel a mintában, egy kivétellel mindegyiket tanuló vagy szülője indította, intézmény, illetve fenntartó ellen, egy kivétellel minden ügyben alperesként szerepel a diagnózist felállító szakértői bizottságot működtető pedagógiai szakszolgálat. Az összes szegregációs ügy Ebktv. alapján indított, Ptk. szerinti személyiségi jogi per,²⁴ kivéve egy iskolai felvételi eljárással kapcsolatos közigazgatási pert, az AJBH-EBF ügyet, amely közigazgatási hatósági ügyben született döntést megtámadó közigazgatási pert, valamint a Nógrád megyei iskola ügyét. Utóbbi kivételével az összes „klasszikus” szegregációs ügyben szerepelt civil szervezet (legtöbbször, de nem kizárólag a CFCF) mint az Ebktv. 20. § (1) bekezdés c) pont szerinti közérdekű igényérvényesítő vagy pedig mint a jogi képviselőt ellátója, az indokolatlan fogyatékosná nyilvánítás miatti perek közül pedig három ügyben vett részt civil szervezet.

3.1.2. OKTATÁSBAN FOGLALKOZTATOTTAK ÜGYEI

A következő ügycsoportot az oktatásban foglalkoztatottak egyenlő bánásmóddal kapcsolatos periei jelentik. A közszolgáltatások biztosítása során az állam nemcsak szolgáltatásnyújtóként, hanem foglalkoztatóként is kapcsolatba kerülnek a társadalommal. A társadalmi különbségek csökkentése, a valódi esélyegyenlőség megteremtése szempontjából az is lényeges, hogy az állam – illetve a közszolgáltatások nyújtásában bekapcsolódó egyéb entitások – foglalkoztatóként mennyiben tudnak megfelelni az egyenlő bánásmód követelményének, valamint mennyiben képesek pozitív intézkedésekkel segíteni e cél megvalósulását. Fontos kiemelni, hogy a köznevelési-közoktatási szektorban jelentősen felülreprezentáltak a női foglalkoztatottak, a jelenleg csak a pedagógusként jogviszonyban álló 146 730 főből 121 923-an nők.²⁵ Az általuk végzett munka gondoskodási munka,²⁶ amelyért főszabály sze-

²⁴ Ezen ügyek között szerepelnek olyan perek is, ahol egy korábban kimondott jogsértést követően külön eljárás keretében döntöttek nem vagyoni kártérítés tárgyában, azonban a személyiségi jogi per tágabb fogalmának ezen perek is megfelelnek, ráadásul a mintában szereplő ilyen pereket megelőzte egy korábbi, személyiségi jog megsértését kimondó ítélet. Lásd bővebben: PRIBULA László: „Személyiségvédelem” in JAKAB András et al. (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (2023) in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÓK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Polgári eljárásjog rovat, rovat szerkesztő: HARSÁGI Viktória) 2023 [4]–[5], <https://ijoten.hu/szocikk/szemelyisegvedelem>.

²⁵ Lásd: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas2021e/index.html>.

²⁶ Vö. Emma DOWLING: *The Care Crisis: What Caused It and How Can We End It?* (London: Verso 2021); Nancy FRASER: „Contradictions of capital and care” *New Left Review* 2016/4. 99–117.

rint törvényben meghatározott illetményért végeznek, amelynek átlaga a KSH által számított országos átlagfizetésnek nagyjából 90%-a körül mozog, azonos végzettségi szinteken belül azonban jóval nagyobb a különbség az oktatás-köznevelési dolgozói és a más szektorban foglalkoztatottak között.²⁷ Azaz a szektort foglalkoztatóként eleve áthatja az alulfizetett gondoskodási munka, illetve a nemek közötti egyenlőtlenség problémája.

Az oktatásban foglalkoztatottak ügyeiben pedagógusok, illetve az őket támogató munkatársak a foglalkoztatása során felmerült probléma – pl. jogviszony megszüntetése, elmaradt munkabér stb. – mellett az Ebktv. 8. § szerinti hátrányos megkülönböztetés miatt is fordulnak bírósághoz. A megkülönböztetés alapját jelentő védett tulajdonságok változatosak: nem, politikai vélemény, szakszervezeti tagság, életkor, egészségi állapot, szexuális irányultság, egyéb helyzetek (pl. perben állás).²⁸ Az összesen tizenhét ilyen ügyből egy kivétellel mindegyik munkaügyi perben lett elbírálva. Civil, érdekképviselési szerv vagy más közérdekű igényérvényesítő nem szerepel a perekben.

3.1.3. INTÉZMÉNYFENNTARTÁSSAL KAPCSOLATOS ÜGYEK

Az intézményfenntartással kapcsolatos ügyek (összesen tíz) is önálló csoportot alkotnak, igaz, az ügyek tartalmukat tekintve igen változatosak, azonban mind egyiket közigazgatási perben bírálták el. A legnagyobb alcsoport a nem állami intézményfenntartókkal kapcsolatos, hat a működésükhöz, egyes képzésekhez, illetve a tanulók étkeztetéséhez nyújtott állami támogatásról szól, egy pedig egy magániskola bejegyzésének megtagadása miatt indult per.²⁹ Összesen két esetben törvényességi felülvizsgálat keretében indított pert az illetékes megyei kormányhivatal a helyi önkormányzat fenntartásában működő iskolát érintő döntés miatt – ezek az ügyek abból a rövidebb időszakból származnak, amikor már működtek a fővárosi-megyei kormányhivatalok, ám még a helyi önkormányzatok voltak az intézményfenntartók. Nemzetiségi oktatással összefüggő perből egy ügy szerepel a mintában. Ezek a perek mind közigazgatási perek, civil érdekképviselési szerv vagy más közérdekű igényérvényesítő nem szerepelt az eljárásokban.

3.1.4. SPECIÁLIS IGÉNYŰ GYERMEKEK ÜGYEI

Azonosítható ügytípus továbbá a speciális igényű gyermekek oktatásával kapcsolatos perek. Itt az általános motívum az, hogy a szakértői vélemény alapján (eset-

²⁷ KSH Tájékoztatási adatbázis.

²⁸ Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 288/2/2010. (IV.9.) TT számú állásfoglalása szerint a diszkriminációval szembeni védelem lényege az egyén nem egyéni magatartás, hanem csoporthoz tartozása, lényegi vonása miatt szenved el hátrányt. Ez alapján a perben állás nem minősülhet az „egyéb helyzet” kategóriájába eső védett tulajdonságnak. Ahol a bíróság elbírálta az egyenlő bánásmód megsértésével kapcsolatos állítást ott ezek az ügyek is érdeminek minősülnek a jelen rész tanulmány céljaira, ugyanis ezek a jogviták, egyenlő bánásmód hivatkozások visszajelzést adhatnak a szakterület potenciális belső konfliktusairól.

²⁹ Fővárosi Törvényszék K.706815/2020/18.

leg a szülő álláspontja szerint) kortársaikkal együtt, integráltan oktatható, az Nkt. 4. § 25. pontja szerint sajátos nevelési igényű (SNI), vagy 3. pontja szerinti beilleszkedési, magatartási, tanulási nehézséggel küzdő (BTMN) gyermek vagy valamilyen egyéb speciális szükséglettel rendelkező gyermek (a továbbiakban együtt: speciális igényű gyermek) integrált oktatását nem tudja megoldani a fenntartó, így a gyermeket vagy nem veszi fel az intézmény, vagy pedig a megfelelő fejlesztéseket, mentességeket nem biztosítja a tanuló számára. Bár a szakértői vélemény szerint együtt nevelhető gyermekeket normál tantervű iskolában, a többi gyermekkel együtt kell oktatni, valamint számukra a megfelelő fejlesztést biztosítani kell, a gyakorlatban ez sokszor nem vagy csak család jelentős ráfordításai árán valósul meg. A gyógypedagógusok, pedagógiai asszisztensek hiánya, az intézmények, pedagógusok vonakodása miatt a speciális igényű tanulók – legyen szó autista, mozgásszervi fogyatékossgal élő, diszlexiás vagy akár cukorbeteg gyermekről – sikeres taníttatása számos akadályba ütközhet.³⁰ Ezekben a perekben jellemzően az érintett tanuló, illetve szülő a felperes, egy esetben szerepel civil szervezet mint közérdekű igényérvényesítő. Személyiségi jogi per két esetben indult, négy ügyet közigazgatási perben bírálták el.

3.2. SZAKMAI-SZAKPOLITIKAI ELEMEL JELENLÉTE ÁLTALÁNOSÁGBAN

Az ügytípusok ismeretében már vizsgálható a szakmai szakpolitikai elemek jelenléte. Általánosságban – a nem besorolható két ügyet is figyelembe véve – az alábbiak jellemzők a mintára: az érdemi ügyek ítéletei közül hetvenkilenc tartalmaz valamilyen szakmai szakpolitikai jellegű megnyilvánulást (72%), a polgári peres ügyekben szerepel leggyakrabban szakmai-szakpolitikai elem, ötvennégy ítélet 89%-ában. Ezzel szemben a munkaügyi pereknél 72%-os, a közigazgatási perekben 48%-os arány tapasztalható. A szakpolitikai programokra, dokumentumokra utalás is a polgári ügyekben a leggyakoribb, az ítéletek 33%-ában szerepel (szemben a munkaügyi, illetve közigazgatási pereknél tapasztalható 12%-os, illetve 6%-os aránnyal).

Bár az ítéletek megszövegezéséből gyakran nem derül ki, hogy egyes szempontokat melyik szereplő hozta be a perbe így a szakmai-szakpolitikai elemek „beszívargásának” mikéntje sem mindig követhető, a közérdekű igényérvényesítésre jogosult szereplők részvétele – felperesként, jogi képviselőként vagy egyéb minőségben – közelítheti a bíróságokat a szakmai-szakpolitikai szempontokhoz. Erre utal, hogy amennyiben jelen van a perben a felperesi oldalon közérdekű igényérvényesítésre jogosult szereplő, szakmai-szakpolitikai tartalmú elemek is jóval nagyobb gyakorisággal fordulnak elő, mint ahol nincsen (90% és 64%). Ezzel összhangban közér-

³⁰ FÖDI Kitti: „Viselkedjen már normálisan az a fogyatékos gyerek!” *Abcúg.hu* 2018. április 18., <https://abcug.hu/viselkedjen-mar-normalisan-az-a-fogyatekos-gyerek/>; PRÓKA Eszter: „A cukorbeteg gyerekek se kellenek az iskoláknak” *Abcúg.hu* 2018. október 2., <https://abcug.hu/a-cukorbeteg-gyerekek-se-kellenek-az-iskolaknak/>; GULYÁS Erika: „Egyre több SNI-s gyerek marad ellátatlan, több megyében is csak 8-9 gyógypedagógus jut száz iskolásra” *Népszava.hu* 2022. október 12., https://nepszava.hu/3172114_oktatas-gyogypedagogus-tanarhiany-sni-belugyminiszterium.

dekü igényérvényesítésre jogosult szereplő részvétele esetén nagyobb valószínűséggel szerepel szakpolitikai dokumentumra, programra hivatkozás (36% és 10%), illetve szakértő alkalmazása is gyakoribb (60% és 25%). A mintában szereplő érdemi ügyekben – egy beavatkozási fellépést leszámítva – mindig civil szervezet volt a közérdekű igényérvényesítésre jogosult szereplő.

Az egyes ügycsoportok szintjén a szakmai-szakpolitikai dimenzió szempontjából az iskolai szegregációs ügyek emelkednek ki, a tizenhét ügyben az ítéletek 91%-ában (53-ból 48) szerepel ilyen elem. A szakpolitikai programok, dokumentumok említése is itt a leggyakoribb, 30% (tizenhat). Szintén ezen csoportba tartoztak azok az ügyek, ahol a szakpolitikai tartalmú szankciót alkalmazták, valamint azok is, ahol a bíróság az adott szakpolitikai kérdéssel kapcsolatban a szakmai-szakpolitikai kérdés vizsgálatában az állam felelősségéig is eljutott, ezzel kijelölve az esetleges későbbi szakpolitika alkotás kereteit is. Az iskolai szegregációs perek és a polgári peres ügyek csoportja között azonban jelentős az átfedés: az iskolai szegregációs ügyek három kivételtől eltekintve mind polgári peres ügyek voltak, és a polgári ügyek közül pedig csak négy ügy nem iskolai szegregációval kapcsolatos. A közérdekű igényérvényesítésre jogosult civil szervezet részvételével zajló és az iskolai szegregációs ügyek között hasonló mértékű az átfedés, a közérdekű igényérvényesítésre jogosult entitás részvételével zajló ügyek közül csak egy nem iskolai szegregációs eset, az iskolai szegregációs ügyekből pedig tizennégy zajlott civil szervezet részvételével.

	Polgári ügyek				Közigazgatási ügyek				Munkaügyi ügyek			
	Civil részvétel		Nincs civil részvétel		Civil részvétel		Nincs civil részvétel		Civil részvétel		Nincs civil részvétel	
	SZ-SZ elemek az ítéletben	ügyek száma	SZ-SZ elemek az ítéletben	ügyek száma	SZ-SZ elemek az ítéletben	ügyek száma	SZ-SZ elemek az ítéletben	ügyek száma	SZ-SZ elemek az ítéletben	ügyek száma	SZ-SZ elemek az ítéletben	ügyek száma
iskolai szegregáció	91%	11	100%	4	100%	2	0%	1	-	0	-	0
oktatásban foglalkoztatottak	-	0	0%	1	-	0	0%	2	-	0	41%	14
fenntartás	-	0	-	-	-	0	40%	10	-	0	-	0
speciális igényű gyermek	-	0	100%	2	0%	1	60%	3	-	0	-	0
nem besorolható	-	0	0%	1	0%	1	-	0	-	0	-	0

2. ábra – Ügytípusok ügyszakok és civil szervezeti részétel szerint csoportosítva (saját szerkesztés)

Az „SZ-SZ elemek az ítéletben” oszlopokban szerepel annak az aránya, hogy az adott alcsoportba tartozó ügyekben az ítéletek hány %-ában szerepel szakmai-szakpolitikai elem. Az „ügyek száma” oszlopokban látható, hogy az adott alcsoportba hány érdemi ügy tartozik.

Bár jelen tanulmánynak nem célja, hogy valamely ügytípust előtérbe helyezze az elemzés során, látható, hogy – ugyan egyes kisebb elemszámú alcsoportokban 100%-ban jelen voltak szakmai elemek – az érdemi ügyek száma, illetve a 72%-os átlagot jóval meghaladó mértékű szakmai-szakpolitikai tartalom okán az iskolai szegregációs ügyek, illetve azon belül a civil szervezet (közérdekű igényérvényesítőként vagy jogi képviselőként) részvételével zajló polgári (személyiségi jogi) ügyek

alcsoportja kiemelkedik a mintából. Az utóbbi alcsoportba tartozó harminchat ítélet 91%-ában szerepel szakmai elem, 41%-ában szerepel szakpolitikai programra, dokumentumra utalás, 66%-ában pedig szakértő. Továbbá ezekben az ügyekben születtek – a felperes jogi képviselője szerint is – rendkívül alapos,³¹ szakmailag többnyire helytálló tényállás leírások is. Szintén idetartozik az a négy ítélet, ahol a bíróság szakmai-szakpolitikai tartalmú kötelezést alkalmazott a régi (1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről), illetve az új Ptk. felróhatóságtól független szankciói keretében. Végezetül, időbeli trenddel, fejlődési pályával is csak az iskolai szegregációs ügyek csoportja esetén találkozunk. Az ügyek számából, illetve a szakmai-szakpolitikai tartalmukból adódóan a továbbiakban az iskolai szegregációs ügyeket nagyobb terjedelemben tárgyaljuk – ám a fókusz továbbra is a szakmai-szakpolitikai elemek jelenlétén van.

3.3. SZAKPOLITIKAI PROGRAMOK, DOKUMENTUMOK FELHASZNÁLÁSA

Az érdemi ügyben született száztíz ítélet 20%-ban (huszonkét ítélet) hivatkozott szakmai programra, dokumentumra a bíróság. A szakpolitikai programok, dokumentumok leginkább a tanulók élethelyzetével összefüggő ügytípusoknál (iskolai szegregáció, speciális igényű tanulók ügyei) kaptak szerepet, szemben az oktatási rendszerre és annak szereplőire fókuszáló ügytípusokkal (fenntartási, oktatásban foglalkoztatottak ügyei). A kontextus – különösen az iskolai szegregációs ügyeknél – vegyes képet mutat: míg az iskolai szegregációs ügyekben szereplő NTFS és az EU Roma Stratégia mint a felperes által hivatkozott anyag merült fel, addig a többi említett anyag a tényállás megállapításánál kapott szerepet, akár mint információforrás (helyi etnikai, vagyoni stb. viszonyok, a szegregáció jellemzői), vagy csak rögzítették, hogy a szegregációval érintett település, intézmény rendelkezett az adott szakpolitikai dokumentummal. Az indokolások jellemzően nem mélyednek el ezen programok, dokumentumok ismertetésében, feldolgozásában. Kivételt képez azonban az EMMI útmutatója, itt ugyanis a felperes CFCF mint közérdekű igényérvényesítő kifejezetten azt kérte keresetében, hogy az alperes EMMI által használt útmutató legyen módosítva a keresetben foglalt szakmai módszertannal. Szintén kivétel az időben utolsó,³² egyben legnagyobb volumenű ügy, ahol a Heves Megyei Önkormányzat megrendelésére készült tanulmányra nagyban támaszkodtak az eljáró bíróságok. A tanulmány egy már lezajlott TÁMOP projekt eredményeinek értékelésével együtt írja le a megyében tapasztalható helyzetet, a szakemberhiánytól kezdve a bürokratikus problémákig számos hiányosságot állapított meg, illetve kilencszáztizennégy 1–3. osztályos speciális iskolai tanuló felülvizsgálatáról is beszámol, akinek 7%-a esetén (66 fő) módosult az első diagnózis. A tanulmány megállapításait a bíróság elsősorban tényállás feltárása körében emelte be.

³¹ HERNÁDI Eleonóra et al.: „A gyöngyöspatai szegregációs per jogi krónikája” *Magyar Jog* 2020/7–8. 385–396.

³² Egri Törvényszék P.20166/2014/92.

Előfordulás	Összes Iskolai szegregáció ügy		Oktatásban foglalkoztatottak	Fenntartás	Speciális igényű gyermekek
	20%	30%	10%	6%	38%
Programok, dokumentumok	NTFS (2 ügy), ³³ EU Roma Stratégia (1 ügy), OKÉV jelentések, ³⁴ Havas–Liskó jelentés (1 ügy), ³⁵ Cigány Tanulók Felzárkóztatásának Programja (1 ügy), ³⁶ Szempontok az egyenlő bánásmód követelménye kapcsán folytatott hatósági ellenőrzéshez útmutató (1 ügy), ³⁷ helyi esélyegyenlőségi programok és intézményi esélyegyenlőségi tervek (6 ügy), ³⁸ ESB-alapok (1 ügy), Utolsó Padból Program (3 ügy), ³⁹ TÁMOP projekt jelentés (1 ügy), ⁴⁰ „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia (1 ügy) ⁴¹	A bölcsődei nevelés-gondozás szakmai szabályai c. módszertani levél (2 ügy), ⁴² Intézményi esélyegyenlőségi szabályzat (1 ügy) ⁴³	Békés Megyei Köznevelési Feladatellátási Intézményhálozat Működési és Fejlesztési Terv (1 ügy) ⁴⁴	Arany János Program, ⁴⁵ OKÉV jelentés, ⁴⁶ Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásai iránti irányelvei ⁴⁷	

³³ Debreceni Ítéltábla Pf.20123/2019/16. és Egri Törvényszék P.20166/2014/92.

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012–2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről szóló 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozattal elfogadott Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia.

³⁴ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság P.20812/2007/70.

³⁵ Lásd HAVAS–LISKÓ (17. l.).

³⁶ HARSÁNYI Eszter – RADÓ Péter: „Cigány tanulók a magyar iskolákban” *Educatio* 1997/1. 1–10.

³⁷ Fővárosi Törvényszék P.20351/2011/47.

³⁸ Az Ebktv. 32. § (1) bekezdése szerint „a község, a város és a főváros kerületeinek önkormányzata (a továbbiakban: települési önkormányzat) öt évente öt évre szóló helyi esélyegyenlőségi programot fogad el”, továbbá a 63. § (4) bekezdése szerint „az ötven főnél több személyt foglalkoztató költségvetési szervek és többségi állami tulajdonban álló jogi személyek kötelesek esélyegyenlőségi tervet elfogadni”. Azaz különösen a kutatás szempontjából érdemi ügyek jelentős részében rendelkezésre kell álljon helyi vagy intézményi szintű esélyegyenlőségi tárgyú szakpolitikai dokumentum. Ennek ellenére csak az érdemi ügyek töredékében szerepel helyi esélyegyenlőségi programra vagy intézményi esélyegyenlőségi tervre történő utalás bármely fokú ítéletben.

³⁹ Egri Törvényszék P.20166/2014/92., Somogy Megyei Bíróság P.21920/2006/41., Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság P.20035/2008/20. Az Utolsó Padból Program az Oktatásügyi Minisztérium, a Belügyminisztérium, Egészségügyi- Szociális- és Családügyi Minisztérium, Esélyegyenlőségért felelős Tárcanélküli Minisztérium együttműködésében létrehozott program volt, amely céljál tűzte ki, hogy „*viSSzaszorítsa a hátrányos helyzetű nem értelmi fogyatékos gyermekek fogyatékosnak nyilvánítását*”. Lásd: <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatasi/eselyegyenloseg/utolso-padbol-program>. A program számos elem mellett módszertani fejlesztések bevezetését, illetve a 2003/2004-es tanévben 2. évfolyamra járó speciális iskolában tanuló diákok felülvizsgálatát, és indokolt esetben normál tantervű intézménybe történő integrációját is tartalmazta. Lásd KEMÉNY Péter: „Utolsó Padból Program és az integráció kapcsolata” *Gyógypedagógiai Szemle* 2004/4. 257–266.

⁴⁰ POLYÁK Teréz (szerk.): *Az indokolatlan fogyatékoskossá minősítés kockázatát konzerváló tényezők – jelentés egy programról* (Budapest: Educatio Nonprofit Kft. 2010).

⁴¹ 47/2007. (V. 31.) OGY határozat.

⁴² Fővárosi Törvényszék M.71582/2020/20. és M.71494/2020/33.

⁴³ Fővárosi Munkaügyi Bíróság M.3298/2007/14.

⁴⁴ Gyulai Törvényszék K.23508/2011/12.

⁴⁵ Baranya Megyei Bíróság P.21194/2009/22.

⁴⁶ Budapest Környéki Törvényszék P.20720/2016/6.

⁴⁷ Kúria Kfv.37139/2022/9.

3.4. SZAKMAI-SZAKPOLITIKAI MEGÁLLAPÍTÁSOK SZEREPLÉSE

A szakmai-szakpolitikai megállapítások jelenléte értelemszerűen nemcsak mértékben, hanem témák mentén is eltér az egyes ügycsoportokban. A két alacsonyabb elemszámú ügycsoportban (fenntartás, speciális igényű gyermekek ügyei) jogi szempontból nem találkozunk meglepetéssel. A fenntartási ügyekben hozott ítéletek 25%-ában szerepelt szakmai-szakpolitikai elem (tizenhatból négy). Itt a bíróság nem állami fenntartók által működtetett iskolák közoktatási-köznevelési rendszerbe való bekapcsolódásával, és ennek finanszírozási vonzataival foglalkozott, az ítéletek és az indokolások pedig nem mélyedtek el ezekben a kérdésekben. A speciális igényű gyermekek ügyeiben bár az ítéletek 63%-ában (nyolcból öt) szerepel valamilyen szakmai-szakpolitikai érvelés. Ez jellemzően a gyermek szükségleteinek kontextusában történik, az indokolások nem térnek ki a társadalmi vagy szakpolitikai kontextusra, annak jogi értelmezésére. Az iskolai szegregációs ügyeknél és az oktatásban foglalkoztatottak ügyeinél azonban rendre találkozhatunk olyan ítéletekkel, ahol a bíróság valóban elmélyedt az ügy szakmai-szakpolitikai vonzataiban, és azokkal kapcsolatban lényeges értelmező megállapításokat tesz.

3.4.1. ISKOLAI SZEGREGÁCIÓS ÜGYEK

Az iskolai szegregációs ügyekben szakmai-szakpolitikai megállapítások két kérdés körül összpontosultak: milyen gyakorlat minősül jogellenes elkülönítésnek (vagy közvetett hátrányos megkülönböztetésnek), illetve milyen kimentés lehetséges? Mi az állami szereplő – jellemzően az alperesi oldal – pozitív kötelezettsége? Itt a szakmai-szakpolitikai, jogvédői állásponthez egyre közelítő, szakmai-szakpolitikai megállapításokat egyre inkább tartalmazó ítélkezési gyakorlat fejlődése megtört ívet mutat.

A jogellenes elkülönítés megállapítása kapcsán több ítélet is használja a védett tulajdonsággal rendelkező csoport beazonosításakor vagy a szegregáció leírásakor a szociológusok, esélyegyenlőségi szakemberek által használt kifejezéseket (pl. „a külvilág által romának/cigánynak tartott népesség”, előítélet fogalma), illetve figyelembe vesz olyan jogon kívüli társadalmi tényezőket is, mint például az érintett családok vagyoni helyzete, erőforrásai. A nyíregyházi Huszártelepen korábban éppen szegregáció miatt bezárt, majd az épületében egyházi fenntartásban, önkormányzati támogatással újra nyitó szegregált iskola esetében például a bíróság így elemezte a tanulói létszám csökkenését és összetétel alakulását:

„Ez szintén szükségszerű kísérő jelensége a szegregálódási folyamatnak, mert a szegregáció részben abból is keletkezik, hogy aki teheti, aki tudatosabban vagy társadalmi helyzeténél fogva átgondoltabban viszonyul a gyermeke iskoláztatásához a romló feltételeket érzékelve, ezekből az iskolákból a gyereket belvárosi iskolákba viszi tanulni.”⁴⁸

⁴⁸ Nyíregyházi Törvényszék G.40099/2013/22.

Igaz, más ítéletek nem vagy csak korlátozottan veszi figyelembe ezeket az összefüggéseket, illetve a bíróságok nem egyformán nyitottak a társadalomtudományi kerekezésre, pl. ugyanebben az ügyben a Kúria már így fogalmaz az ügy jogon kívüli vetületeiről: „A Kúria mindenekelőtt hangsúlyozza, hogy a per tárgyává tett kérdést nem szociológiai szempontból, hanem a jogi szabályozás alapján kellett megítélnie. Nem a jogvita kialakulásához vezető társadalmi helyzetet kellett értékelnie, hanem a konkrét jogvitát kellett elbírálnia az arra irányadó jogszabályi rendelkezések alapján.”⁴⁹ Egy Nógrád megyei iskola ügyében, ahol az Észak-Magyarországi Regionális Közigazgatási Hivatal indított pert törvényességi felügyelet keretében, mert a fenntartó önkormányzat képviselő-testülete egy szegregált iskolát szüntett volna meg, anélkül, hogy a Cigány Kisebbségi Önkormányzat megadta volna ehhez a jogszabály szerinti hozzájárulást, a bíróság mind elsőfokon, mind a perorvoslat során mellőzte a szakmai elemek elbírálást, és kizárólag a kisebbségi önkormányzat hozzájárulásának meglétére fókuszált.⁵⁰

A jogellenes elkülönítés mibenléte, illetve annak kimentethetősége tekintetében a bíróságok jellemzően jogellenes elkülönítésnek tekintenek minden olyan intézkedést, amely tevőlegesen vagy mulasztással a roma, illetve hátrányos helyzetű tanulókat elkülöníti, vagy elkülönítésüket fenntartja.⁵¹

Az egyenlő bánásmód – és azon belül a jogellenes elkülönítés – viszonylatában nem pusztán az aktív magatartás, de egy, a már kialakult helyzet fenntartásával járó passzív magatartás is alkalmas a jogsértés megállapítására. A jogsértés megállapítása ebből adódóan nem kötődik felróhatósághoz, és nem feltételez szándékos és tudatos magatartást vagy passzivitást. Az etnikai származáshoz kötődő egyenlőtlen és bármely hátrányban manifesztálódó bánásmód, illetve már kialakult állapot felszámolása alapvető törvényi cél, melyre tekintettel a kimentésre vonatkozó szabályok szigorú értelmezést kívánnak.⁵²

A kaposvári ügyben ennek megfelelően a köznevelés fenntartói és hatósági szereplői esetén is megállapította, hogy azáltal, hogy „nem szüntette meg a perbeli iskolában folytatólagosan fennálló jogellenes állapotot, jogellenesen elkülönítette a perbeli iskola tanulóit etnikai és vagyoni helyzetük, továbbá faji hovatartozásuk és bőrszínük alapján a székhelyiskolában, illetve az egyéb tagiskolákban tanuló gyermekektől”, mulasztásukkal jogellenes elkülönítést valósítottak meg.⁵³

Egy kifejezetten komplex ügyben a jászladányi önkormányzat a támogatásával megnyíló új magániskolának adta ki állami iskola épületének helyiségeit. A magániskola által kért 3000-4000 forintos tandíj a nem roma, alsóközép- és középosztálybeli családok számára megfizethető volt, de a többnyire mélyszegénységben

⁴⁹ Kúria Pfv.20241/2015/4.

⁵⁰ Nógrád Megyei Bíróság K.21341/2007/26. és Legfelsőbb Bíróság Kfv.37174/2011/5.

⁵¹ Ahol alsóbb fokon a bíróság nem így vélekedett, ott jellemzően a másodfokon eljáró bíróságok vagy a Legfelsőbb Bíróság-Kúria korrigálta ezt.

⁵² Hajdú-Bihar Megyei Bíróság P.20341/2006/50.

⁵³ Pécsi Ítéletábra Pf.20004/2016/4.

első helyi roma közösség nagy részének túl magas lett volna. Ennek megfelelően a magániskola tanulói jellemzően nem roma gyermekek voltak, míg az állami iskolában felülreprezentáltak voltak a roma, illetve hátrányos helyzetű tanulók. A felperes CFCF azzal érvelése szerint a helyi önkormányzat mint oktatási szolgáltató és a magániskola közvetve, de hatékonyan elkülöníti a roma, illetve hátrányos helyzetű tanulókat azáltal, hogy egy fizetős magániskola számára helyiségeket ad bérbe, illetve működtet a közoktatási intézmény falain belül. Bár az első-, illetve másodfokú ítéletek ezt a situációt nem feleltették meg a jogellenes elkülönítés tényállásának, a Legfelsőbb Bíróság az alábbi megállapítást tette:

[...] az I. r. alperes a II. r. alperessel kötött szerződés által létrehozott azon állapot fenntartásával, amelynek eredményeként a fenntartásában működő önkormányzati iskolában tanuló diákokat az ugyanabban az épületben, a II. r. alperes által működtetett alapítványi iskolában tanuló diákoktól fizikailag elkülöníti, a saját iskolájában tanuló diákokat etnikai kisebbséghez való tartozásuk és vagyoni helyzetük alapján jogellenesen elkülöníti. Ezzel a Ptk. 76. §-a alapján megsérti az egyenlő bánásmód követelményét.⁵⁴

A kimentethőséggel kapcsolatban a fent említett hajdúhadházi ügyben így nyilatkozott a bíróság:

[...] az egyes iskolaépületek beosztása és tárgyi feltételrendszere (szaktantermek, csoportbontásra való lehetőség, osztálytermek mérete) nem minősíthető olyan tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű indoknak, mely az egyenlő bánásmód megsértése (...) alól mentesülést eredményezne. Úgyszintén nem vonható a mentesülést eredményező tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű indok körébe az, hogy valamely helyzet évtizedes hagyomány alapján fennáll. És úgyszintén nem vonható az adott mentesülési körbe semmilyen gazdasági megfontolás, vagy a változtatáshoz szükséges finansziális hiány.⁵⁵

A fenti esetekből kirajzolódik, hogy a bíróságok a ténylegesen szegregált iskolai situációk egyre szélesebb körében ismerték fel a jogellenes elkülönítést és a személyiségi jog sérelmét, és azt, hogy az adott intézmények vagy fenntartók akár tevékenységükkel, akár mulasztásukkal részesei voltak negatív társadalmi folyamatok alakulásának. Ezzel a joggyakorlat elkezdett közelíteni ahhoz a mainstream esélyegyenlőségi, oktatásszociológiai szakmai állásponhoz, amely szerint a szegregáció nemcsak sajnálatos természetes állapot, hanem olyan kezelendő helyzet, amely kialakulása és/vagy fennmaradása esetén az intézményes aktorokat felelősség terheli, függetlenül attól, hogy az elkülönítést eredményező magatartás nyíltan az elkülönítésre irányult, vagy burkoltan próbálta elérni azt, szándékos tevékenység volt-e,

⁵⁴ Legfelsőbb Bíróság Pfv.20037/2011/7.

⁵⁵ Hajdú-Bihar Megyei Bíróság P.20341/2006/50.

vagy egyszerű „megszokásból” eredő mulasztás, vagy hogy milyen – kimentés körében nem értékelhető – egyéb szempont vezette őket.

Ezt a tendenciát szakította meg az egyházi fenntartású iskolák vonatkozásában a Kúria. A nyíregyházi Huszártelepen korábban bezárt, majd egyházi intézményként újranyitott iskola ügyében az első- és másodfokú ítélet még úgy találta, hogy az adott helyzetben az intézmény újranyitása sérti az egyenlő bánásmód követelményét, ugyanis „*az iskolaépület ingyenes használatba adásával, az iskolabusz megszüntetésével és a II. rendű alperes [nem állami fenntartású iskola] számára további pénzeszközök juttatásával*”⁵⁶ is meg lehet valósítani a jogellenes elkülönítést. A Kúria ezzel szembefordulva azonban inkább a vallásszabadság aspektusára koncentrált, így a felülvizsgálat során arra jutott, hogy:

[...] az I. r. alperes terhére rótt fenti magatartások nem valósítanak meg jogellenes elkülönítést. A korábban önkormányzati iskolaként működő épület átadása az egyház részére iskola alapítása céljából valójában a vallásgyakorlás igényét elégíti ki, az egyház nevelési és oktatási tevékenységének ellátásához szükséges, ezért az I. r. alperes [önkormányzat] ezzel nem követett el jogellenes elkülönítést.⁵⁷

Oktatásszociológusok, oktatáspolitikai és esélyegyenlőségi szakemberek figyelemztetnek, hogy a hazai közoktatási-köznevelési konstrukcióban az – egyébként a 2010-es évek eleje óta szaporodó – egyházi fenntartású iskolák a lelkiismereti és vallásszabadság kérdéséről függetlenül szerepet játszanak a szegregációs folyamatok alakulásában. Az egyházi intézmények vonzó „menekülőutat” jelentenek azon középosztálybeli, jobb helyzetű családok számára, amelyek nem kívánják gyermekeiket a „nehezebben taníthatónak” vélt roma és/vagy szegénységben élő tanulókkal együtt taníttatni. Az egyházi iskolák pedig általában kedvezőbb helyzetben vannak, mint egy átlagos állami intézmény, így nagyobb eséllyel tudnak szelektálni a tanulók között: finanszírozásuk kedvezőbb, és nagyobb szabadságot élveznek a pedagógiai munkájuk alakításában, így könnyebben felelnek meg a vonzó, „jó iskola” ideáljának.⁵⁸ A Kúria ebben az ügyben többet tett annál, mint hogy deklarálta a jogi szempontokat részesítette előnyben a szociológiai szempontokhoz képest – a számos szakértői vélemény és tanúvallomás ellenére kifejezetten ignorálta az eset társadalomtudományi vetületét. Az ítélet lényegében megteremtette a receptet mindazon politikusok, helyi elítelt számára, akik a szegregáció fenntartásában vagy létreho-

⁵⁶ Nyíregyházi Törvényszék G.40099/2013/22.

⁵⁷ Kúria Pfv.20241/2015/4.

⁵⁸ KÉZDI Gábor – KERTESI Gábor: „Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban” *Budapest Munkagazdaságtani Füzetek* 2014/6. 9–11.; ERCSE Kriszta: „Az állam által ösztönözött, egyház-asszisztált szegregáció mechanizmusa” in FEJES József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról* (Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület 2018) 177–199.; ERCSE Kriszta: „Az egyházi fenntartású iskolák és a szelekció, szegregáció kapcsolata” *Iskolakultúra* 2019/7. 50–72. <https://doi.org/10.14232/iskult.2019.7.50>; ROMHÁNYI Balázs: „Valami nagyon eltorzult: négyezer több pénzt ad az állam az egyházi iskoláknak, mint a sajátjainak” *168 Óra*, 2017. június 27., <https://168.hu/itthon/valami-nagyon-eltorzult-negyezer-tobb-penz-t-ad-az-allam-az-egyhazi-iskolaknak-mint-a-sajatjainak-5029>.

zásában érdekeltek: az önkormányzatok jogszerűen adhatnak épületet vagy hasonló támogatást valamely egyházi entitásnak, amely ezután szabadon válhat akár a helyi (magyar nemzetiségű) elit elkülönülésének intézményévé, akár a hátrányos helyzetű, illetve roma gyermekek szegregált iskolájává.⁵⁹

A másik jellemző kérdésben, az állam szerepével kapcsolatban az – e kérdést felvető – ítéletek az állam pozitív kötelezettségét firtatták. A kaposvári ügyben a Pécsi Ítéltábla így fogalmaz a pozitív kötelezettséggel kapcsolatban: „*a közzethatárok meghatározásakor nem pusztán a felhívott jogszabályokra, hanem az egyenlő bánásmód követelményére is figyelemmel kellett volna lennie az I. rendű alperesnek*”. Az ítélet az igazságszolgáltatás szerepére is kitért:

Azzal azonban, hogy az elsőfokú bíróság továbbra sem kötelezte az alpereseket a jogsértés megszüntetésére, a [...] szegregált gyermekek ezúttal sem kaptak hatékony jogorvoslatot, a szegregáció ismételt deklarációján túl a bíróság érdemben nem segítette hozzá a jogsértés jelenlegi és potenciális áldozatait ahhoz, hogy oktatásuk során érvényesülhessen az egyenlő bánásmód követelménye. Az elsőfokú ítélet így sérti a hatékony jogorvoslatához való alkotmányos jogot, egyúttal ellentétes a perben irányadó uniós normával.⁶⁰

Az indokolatlan fogyatékos nyilváníással kapcsolatos perekben kivétel nélkül szerepel szakmai elem. Mivel itt a jogkérdés megítéléséhez – azaz, hogy az egyenlő bánásmód követelményét megsértették-e – elengedhetetlenül szükséges annak megállapítása, hogy a gyermek elkülönített oktatását megalapozó hatósági döntés, illetve szakvélemény helyes volt-e, a bíróság jellemzően kitér olyan pedagógiai gyógypedagógiai kérdésekre, mint például a gyermek vizsgálatának eredménye és értelmezése, vagy az alkalmazott teszt kultúraspecifikus mivolta, vagy valamely részképesség vizsgálatára való alkalmassága.

A kulcsprobléma – a kultúraspecifikus tesztelés – felismerése, megfelelő értékelése kapcsán azonban vegyes a kép: egyes esetekben a szakemberek által kultúraspecifikusnak tartott tesztek eredményeit gyakran kész tényként kezelte a bíróság, máskor bár érzékelték a problémát, helytelenül ítélték meg az adott pedagógiai szakvizsgálati vagy szakértői eljárásban alkalmazott tesztet. Például:

Az I. r. felperes vizsgálatánál alkalmazott vegyes profilú Budapesti Binet-teszt esetében a kultúrafüggőség kevésbé érvényesül, mivel elsősorban elemi praktikus ismereteket kér számon. A II. r. felperesnél alkalmazott, széles körben elterjedt Cattell-féle intelligenciateszt kultúra semleges, amely az iskolai tudásanyagtól, valamint a szociális környezet hatásaitól függetlenül méri az értelmi funkciók működését, a III. r. felperes esetében alkalmazott Színes Raven-teszt nonverbális, kultúrához megfelelő eljárás.⁶¹

⁵⁹ KEGYE Adél: „Áldott szegregáció” *Fundamentum* 2015/1. 75–85.

⁶⁰ Pécsi Ítéltábla Pf.20004/2013/4.

⁶¹ Bács-Kiskun Megyei Bíróság P.20392/2008/21.

Itt a Budapesti Binet-tesztet „kevésbé” kultúraspecifikusnak titulálja, annak ellenére, hogy a szakmai szervezetek épp emiatt tartják problematikusnak,⁶² ráadásul „*alkalmazhatóságát és validitását sokkal inkább elterjedt szakmai hiedelmek támasztják alá, semmint megfelelő vizsgálati adatok*”.⁶³ A „kultúrához megfelelőnek” nevezett Raven-teszt (és a más ítéletekben megjelenő Cattell-teszt) szintén rendelkezik kulturális torzításokkal,⁶⁴ ennek ellenére akár a bírósági eljárás során esetileg kirendelt szakértő, szakértői bizottság véleményében ezen teszteredményeket a bíróságok fenntartás nélkül elfogadták. Ezzel szemben a bíróságok bizalmatlanok a roma gyermekek szociokulturális háttérét figyelembe vevő módszertan alkalmazásával (MAGYWI-R) – igaz, nem hivatalos körülmények között, hanem 2005 nyarán egy Felsőtárkányban tartott táborban⁶⁵ – kapott eredményekkel szemben.

Több ítéleti indokolásban is szerepel az a – felek által jellemzően osztott – szakmai álláspont, amely szerint az 1970-es évek óta jelen van az indokolatlan fogyatékos nyilváníás problémája. A roma és/vagy szegénységben élő gyermekek képességeinek vizsgálata enyhe értelmi fogyatékos, illetve integrált oktathatóság megállapítása tekintetében az 1990-es, 2000-es évek óta pedig egyfajta káosz uralkodik, gyakoriak (voltak) a jogszabályváltozások, és hiányoznak a szakemberek és a megfelelő szakmai protokollok. A hét ügy közül csak az elsőként indult, később az EJEB előtt folytatódó Horváth és Kiss v. Magyarország⁶⁶ ügyben bár a felperes javára döntött a bíróság, a közvetett hátrányos megkülönböztetést itt sem mondták ki a bíróságok ugyanis:

[...] a téves felülvizsgálati állásponttal szemben a tanulási képesség mérése során a perbeli időszakban általánosan alkalmazott vizsgálati módszerek nem megfelelő volta, illetve a félrediaosztizáláshoz vezető rendszerhiba, attól függetlenül, hogy a felperesekre közvetlenül is hatással volt, az alperesek terhére nem róható. A felperesek által hiányolt, a cigány etnikumhoz tartozó gyermekek sajátos helyzetét és igényeit figyelembe vevő, a szakmai elvárásoknak megfelelő és az ismert rendszerhibát kiküszöbölő vizsgálati módszerek (protokoll) alkalmazásának előírása, mindezek jogszabályi háttérének megalkotása az állam feladata.⁶⁷

Végül maga a Legfelsőbb Bíróság irányította a felpereseket az EJEB-hez, hogy „*a rendszerszintű mulasztással kapcsolatos emberi jogaitak ért sérelmük miatt*” jogorvoslatot jussanak.

Ezt követően a fentebb részletezett szakmai értékelések mellett a bíróságok kivétel nélkül az alpereseknek adnak igazat egészen 2013-ig. Csak az utolsó, közérdekű

⁶² ERRC–CFCF–NEKI: Hungary – Submission to the UN Universal Periodic Review, September 2015, www.errc.org/uploads/upload_en/file/hungary-submission-un-upr-september-2015.pdf.

⁶³ Szűgyi János: „Labirintuspróba” *Beszélő* 2009/3. www.beszelo.c3.hu/cikkek/labirintusproba.

⁶⁴ Corentin GONTHIER: „Cross cultural differences in visuo spatial processing and the culture fairness of visuo spatial intelligence tests: an integrative review and a model for matrices tasks” *Cognitive Research: Principles and Implications* 2022/11. 2. <https://doi.org/10.1186/s41235-021-00350-w>.

⁶⁵ Debreceni Ítéletőta Pfv.II.20.509/2009/10.

⁶⁶ *Horváth and Kiss v. Hungary*, Judgement of 29 January 2013, no. 11146/11.

⁶⁷ Legfelsőbb Bíróság Pfv.20215/2010/3.

igényérvényesítő civil szervezetek által indított perben – már az említett Horváth és Kiss v. Hungary döntés után – született első- és másodfokon is olyan ítélet, amely kimondja, hogy közvetett hátrányos megkülönböztetés történt. Ezek az ítéletek nagyban támaszkodnak a „Az indokolatlan fogyatékosná minősítés kockázatát konzerváló tényezők – jelentés egy programról” c. tanulmány megállapításaira. Utóbbi ügyben – „klasszikus” iskolai szegregációs ügyekhez hasonlóan – szintén felmerült az állam kötelezettségének kérdése. Az Egri Törvényszék elsősorban az EJEB gyakorlatára vezette vissza a pozitív kötelezettséget:

Az egyenlő bánásmód követelménye ugyan alapvetően negatív kötelezettséget jelent, (...) azonban az Emberi Jogok Európai Bírósága a Horváth és Kiss kontra Magyarország ügyben meghozott ítéletének 116. pontjában kimondta, hogy akként tekinti, hogy az államnak vannak konkrét pozitív kötelességei a múltbeli diszkrimináció továbbélése és az állítólag semleges tesztekben rejlő diszkriminatív gyakorlat elkerülése érdekében.⁶⁸

3.4.2. OKTATÁSBAN FOGLALKOZTATOTTAK ÜGYEI

Az oktatásban foglalkoztatottak ügyeiben egyfelől foglalkoztatásra irányuló (tipikusan Kjt. szerinti közalkalmazotti) jogviszony megszüntetése kapcsán merültek fel olyan, munkaszervezési és gazdaságossági kérdések, mint a tantárgyak, tanórák felosztásának elvei, vagy annak mérlegelése, hogy „*a magasabb jövedelmű, de egyéb iránt szociálisan valamelyest biztonságban lévő, nyugdíjjal rendelkező munkavállaló*”⁶⁹ jogviszonyának megszüntetése az egyenlő bánásmód követelményét sérti-e (a bíróságok álláspontja szerint nem). Két – párhuzamosan futó – gyógypedagógiai pótlék megállapítása iránti perben pedig a felperes pedagógusok csoportjába tartozó elírt szakvéleménnyel (még) nem rendelkező speciális igényű, illetve SNI gyermekek igényeivel kapcsolatos állításokat kellett mérlegelnie a bíróságnak: míg az elsőfokon eljáró bíróság álláspontja szerint: „*nem érné el a bíróság álláspontja szerint az a jogszabály a célját, amely csak a szakvéleménnyel deklaráltan speciális nevelési igényű gyermek neveléséért, gondozásáért biztosítaná a gyógypedagógiai pótlékot, a születésénél fogva fogyatékos, ezért korai fejlesztésre, gondozásra jogosult gyermek neveléséért, gondozásáért pedig nem*”.⁷⁰ Azonban a másodfokú ítélet szerint „*más szerv, [...] vizsgálati véleménye, illetőleg a törvényes képviselő tudomásszerzése irreleváns a pótlékra jogosultság szempontjából*”.⁷¹

Ide tartozik négy, illetmény megállapításával kapcsolatos per is, amelyek hátterét egyértelműen egy jelentős szakpolitikai esemény, a 2012-es tanügyi reform adja. A Kúria EBH. 2016. M.19. számú elvi határozatában úgy fogalmaz, hogy:

⁶⁸ Egri Törvényszék P.20166/2014/92.

⁶⁹ Fővárosi Munkaügyi Bíróság M.3298/2007/14.

⁷⁰ Fővárosi Törvényszék M.71494/2020/33.

⁷¹ Fővárosi Ítéletábrla Mf.31110/2022/9.

[...] ha a pedagógus munkakörű felperesek besorolása a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény kötelezően alkalmazandó rendelkezései alapján történt, a felperesek jogszerű besorolása nem változtatható meg azon a jogalapon, hogy az irányadó jogszabály végrehajtása az ország egyéb tankerületeiben eltérő értelmezés szerint történt. Kizárólag jogszabály értelmezési bizonytalanságon, tévedésen alapuló különbségtétel az egyenlő bánásmód követelménye megsértésének megállapítására nem ad alapot [...]

Az elvi döntés előzménye az az elsőfokon a Nyíregyházi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság által tárgyalta ügy, ahol a felperes általános iskolai pedagógusok a keresetükben annak megállapítását kérték, hogy az alperes Klebelsberg Intézményfenntartó Központ téves jogszabály-értelmezés alapján sorolta be őket fizetési osztályba, azáltal, hogy mesterképzésben szerzett diplomájukat nem vette figyelembe. A felperesek az egyenlő bánásmóddhoz való joguk megsértésére is hivatkoztak, mivel Klebelsberg Intézményfenntartó Központ által foglalkoztatott pedagógusok között van olyan, – az ország más iskoláiban – akinek az övékkel egyező pedagógiai mesterképzettséget a besorolásnál figyelembe vették. Az elsőfokú ítélet felsorol több tankerületet, ahol hasonló módon történt a besorolás, illetve olyan tankerületeket is, ahol ugyan figyelembe vették a mesterszintű diplomát, azonban „a tankerületi igazgató nyilatkozata szerint ez adminisztratív hibán alapult, az ő alapfokozatba történő átsorolásuk a per alatt folyamatban volt”.⁷² A keresetet elutasította a bíróság, a Kúria – bár az vitatta az elsőfokú ítélet indokolásának egyes megállapításait – végül hatályában fenntartotta a korábbi ítéleteket, és kimondta, a fentebb idézett EBH. 2016. M.19. sz. döntésben megerősített értelmezést.⁷³

Szintén 2016-ban további négy párhuzamos ügyben született hasonló kúriai döntés, azonban ezek tartalmazznak egy további szakpolitikai jelentőségű értelmező megállapítást is. Pl. a Kúria Mfv.10150/2016/4. sz. ítélete esetén a felperes – nem szakja szerinti, hanem inkluzív nevelés szakos mesterdiplomával rendelkező – pedagógus sérelmezte, hogy bár mesterfokú diplomával rendelkezik, azt nem vették figyelembe a fizetési osztályba soroláskor, holott intézményben más pedagógusok esetén figyelembe vették. A Kúria értelmezése szerint azonban „*minthogy a felperes által ellátott tanári munkakörhöz a jogszabály kizárólag a tantárgynak megfelelő szakos tanári végzettséget írta elő, az általa megszerzett mesterképzettség nem szolgálhatott a magasabb osztályba történő besorolásához*”. A felperes egyenlő bánásmóddal kapcsolatos kérelmére pedig a következő megállapítást tette:

[...] a felperes megalapozatlanul hivatkozott az Mt. 12. §-ának, továbbá az Ebkvt. 8. § t) pontjának megsértésére is. Azon álláspontja, mely szerint nem meghatározott szaktól van mesterképzettsége, nem jelentett egyéb helyzetet vagy tulajdonságot, hanem azt eredményezte, hogy nem volt összehasonlítható helyzetben azon pedagógusokkal, akik saját tanított szakjuk alapján szereztek mesterfokozatú diplomát.

⁷² Nyíregyházi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság M.790/2013/23.

⁷³ Kúria Mfv.10593/2015/4.

Azaz egyfelől pontosította, hogy mit tekint a bíróság összehasonlítható helyzetnek az oktatásban foglalkoztatottak kontextusában, másfelől egyenlő bánásmód szempontból is rögzítette azt az értelmezést, miszerint a magasabb végzettségért járó magasabb illetmény csak azokra az esetekre vonatkozik, ha a konkrét pozícióhoz vagy végzett feladathoz előírt a magasabb végzettség. A további három ügyben is megegyező tartalmú döntéseket hozott a Kúria.

3.5. SZAKPOLITIKAI SZEMPONTBÓL RELEVÁNS JOGKÖVETKEZMÉNYEK

Szemben az ítéletek indokolásaival, ahol nem voltak ritkák a szakmai-szakpolitikai elemek, a bíróságok által alkalmazott jogkövetkezmények közül alig akad olyan ítélet, ahol a bíróság ilyen tartalmú szankciót alkalmazott volna. Csak „klasszikus” iskolai szegregációs ügyek között találunk ilyen, ám ezen ügycsoportban is kisebbségben vannak az ilyen ítéletek.

A mintában szereplő iskolai szegregációs ügyek többsége polgári, személyiségi jogi per, az alkalmazható jogkövetkezmények ennek megfelelően a régi és az új Ptk.-ban egyaránt szereplő felróhatóságtól független szankciók, illetve a korábbi nem vagyoni kártérítés és a jelenlegi sérelemdíj voltak. A felróhatóságtól független szankciók közül ezekben az ügyekben a jogsértés megállapítására a huszártelapi ügyet kivéve minden ügyben sor került – még akkor is, ha több ügyben a felperes jogállításainak csak egy részével értett egyet a bíróság. A jogsértés megállapítása mellett jogsértés abbahagyására kötelezés szintén megjelent, illetve több ügyben el lett tiltva az alperes a további jogsértő magatartásoktól, illetve a jogsértő állapot megszüntetésére is kötelezték. A kereseti kérelmek azonban jellemzően ennél többre vonatkoztak: a felróhatóságtól független szankciók – különösen a jogsértő állapot megszüntetése – körében konkrét szakmai-szakpolitikai tartalmú intézkedésekre irányultak: egyebek mellett deszegregációs terv elkészítésére és végrehajtására, szegregált osztályok elindításának tiltására is. Ezen kereseti kérelmeknek azonban a bíróságok jellemzően nem adtak helyt. A szakmai-szakpolitikai jellegű jogkövetkezményekkel szemben a bíróságoknak két fő ellenérvük volt: a kért szankció *a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény*, szerinti végrehajthatósága, illetve a polgári per funkciója. Kaposváron egy szegregált városrész szélén működő szegregált általános iskola esetén a bíróság ugyan kimondta, hogy jogellenes elkülönítést zajlik az intézményben, illetve a jogsértés megszüntetésére kötelezte a fenntartót, ennek módját azonban nem határozta meg:

[...] a perbeli iskolában ugyanis a szegregáció nem polgári jogi, hanem közjogi viszonyban alakult ki, ezért a polgári jog a maga szabályozási rendjével nem alkalmas a szegregáció felszámolásának, megszüntetésének módjáról rendelkezni. Ezeknek az intézkedéseknek a meghatározása a közjog szférájába tartozik, azaz a kialakult jog-sérelem kizárólag közjogi eszközökkel szüntethető meg.⁷⁴

⁷⁴ Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.21.568/2010/5.

Az idézett Pécsi Ítéltábla által hozott, a Legfelsőbb Bíróság által hatályában fenntartott BDT. 2010. 2309. számon megjelent ítélet álláspontja pedig visszatérő hivatkozási ponttá vált.

Győrben egy hosszú évek folyamán szegregálttá váló iskola esetén alkalmazható jogkövetkezményekkel kapcsolatban a Kúria az alábbi érvelés mentén vonakodott a jogsértő állapot megszüntetésére kötelezni:

[...] nem teljesíthető. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha az alperes a helyi körülmények ismeretében a jogsértő állapotot a perbeli iskola körzethatárainak megváltoztatásával nem tudta megszüntetni, az évente indítandó osztályok tanulóinak összetétele a jövőben sem változik. [...] az integrált oktatás jogszabályi feltételeinek nem megfelelő összetételű osztályok indításának megtiltása szükségképpen eredményezi a gyermekeknek a város más iskoláiba való „szétszórását”, a kereset (burkoltan) tartalma szerint is ilyen kötelezésre irányul. A Legfelsőbb Bíróság ...már rámutatott arra, hogy a jogsértő helyzet megszüntetésére a gyermekek más iskolákba való »szétszórására«, vagy – végső soron ennek lehetséges következményeként – az iskola bezárására vonatkozó rendelkezés a polgári jogi jogvitában nyilvánvalóan nem hozható.⁷⁵

Ezen nézettel fordult szembe nem sokkal később a Pécsi Ítéltábla a kaposvári ügy „második felvonásában”. A második perben a másodfokon eljáró bíróság ugyanis a jogsértő helyzet megszüntetése, illetve a további jogsértéstől való eltiltás keretében elrendelte a szegregált iskola felmenő rendszerű bezárását, illetve deszegregációs intézkedések megtételét.⁷⁶ A perben szereplő iskola vonatkozásában korábban jogerősen kimondta a bíróság, hogy jogellenes elkülönítés történt, azonban a jogsértés megszüntetésére kötelezés ellenére a jogellenes állapot továbbra is fennmaradt, a felperes CFCF ezért fordult másodjára is bírósághoz. A CFCF itt már kifejezetten az iskola bezárását kérte, mivel álláspontjuk szerint az iskola elhelyezkedése és a helyi oktatási struktúra jellegzetességei miatt lehetetlen lenne az iskola további működtetése és integrációja. A másodfokú ítélet elfogadta ezt az érvelést, és elrendelte az iskola felmenő rendszerű bezárását:

A perbeli tagiskola kapcsán jogerősen megállapított szegregáció tehát kizárólag az intézmény bezárásán alapuló deszegregációs program megvalósításával számolható fel. A csatolt deszegregációs terv szerint az iskola bezárása történhet egyetlen aktussal, amely azt eredményezi, hogy viszonylag rövid időn belül kell az iskolába járó valamennyi tanuló más iskolában történő elhelyezését biztosítani, vagy pedig felmenő rendszerben, az első osztály indításának megtiltásával fokozatosan számolható fel a szegregáció.⁷⁷

A döntésben a bíróság az alábbi módon érvelt a jogkövetkezmények mellett:

⁷⁵ Kúria Pfv.IV.20.068/2012/3.

⁷⁶ Pécsi Ítéltábla Pf.20004/2013/4.

⁷⁷ Pécsi Ítéltábla Pf.20004/2013/4.

Az, hogy milyen jogkövetkezmények elrendelésére van az adott ügyben szükség, elsősorban a sérelem jellegétől és a megszüntetés komplexitásából fakad, így egy viszonylag terjedelmesebb rendelkező rész a jogsértés megszüntetésének akadálya nem lehet. A végrehajtással kapcsolatos aggályok sem vezethetők le a hatályos jogszabályokból, mert a kereset meghatározta, hogy mikor, kinek, mit kell tennie. A marasztalás a jogsértés megszüntetésére való kötelezés, amelynek egyes elemei világosan és érthetően szerepelnek a vagylagos kereseti kérelmekben. Az pedig nyilvánvalóan ellentétes a jogállamiság követelményével, ha a bíróság az alperesek politikai akarától teszi függővé, hogy elrendelhető-e a deszegregáció. Irreleváns, hogy milyen politikai álláspontot képviselnek az alperesek a per tárgyát illetően, hiszen a bíróságnak jogkérdésben kell döntenie, annak esetleges politikai következményeire nem lehet figyelemmel.

A döntést a Kúria a Pfv.20085/2017/9. sz. ítéletével hatályában fenntartotta.

Az Fővárosi Törvényszék sem látta akadályát a szakmai-szakpolitikai tartalmú marasztalásnak az időben utolsó „klasszikus” iskolai szegregációs perben. Itt a CFCF közérdekű igényérvényesítőként indított személyiségi jogi pert az EMMI ellen, amiért a 2003/2004-es tanévtől kezdődően huszonnyolc iskolában fenntartotta a roma tanulók elkülönítését a nem roma tanulóktól. Ez az ügy is – hasonlóan a Heves megyei indokolatlan fogyatékosná nyilvánítás miatti perhez – abból a szempontból egyedi, hogy itt a kérelem nem egy iskolára, egy településre koncentrált, hanem abból a szempontból közelíti meg az ügyet, hogy az iskolai szegregáció egy olyan rendszerszintű probléma, amelynek megoldásáért az ágazat legfelsőbb szintű szakmai irányítója (is) lenne felelős. Elsőfokú ítéletében a Fővárosi Törvényszék egy, a mintán belül kivételes hosszúságú és részletességű rendelkező részben ír elő konkrét szakmai intézkedéseket, amelyeket a pervesztes EMMI-nek végre kell hajtania a jogsértő állapot megszüntetése céljából: az ítéletben meghatározott módon pontosítsa az iskolai szegregációval kapcsolatos szakmai útmutatóját, illetve szakmai irányítás keretében kötelezze a fővárosi és megyei kormányhivatalokat a módosított szempontrendszer szerinti vizsgálatok lefolytatására, illetve nyilatkozzon a felderített helyzet okairól, és határozzon a felderített szegregáció megszüntetésének lépéseiről, továbbá mindezeket hozza nyilvánosságra. Továbbá elrendelte, hogy az EMMI tizenhárom iskola tekintetében utasítsa a fenntartót, hogy továbbiakban ne indítsanak első osztályt, utasítsa a hatóságot, hogy egyes településeken módosítsa a körzethatárt, valamint fizessen meg ötven millió forint közérdekű bírságot, amelyet „a deszegregációs programok végrehajtásának civil szervezetek által történő monitoringjára fordítsa a programok elindítását követő öt éven keresztül”. A rendelkező rész még a vizsgálat során alkalmazandó összesítő táblázatot is tartalmazza. Az indokolásban a bíróság kitér arra, hogy a felperes által a keresetben kérelmezett intézkedéseket szerepelteti a rendelkező részben, mint a jogsértő állapot megszüntetése jogkövetkezményét.

A szakmai-szakpolitikai tartalmú jogkövetkezmények alkalmazása azonban a kaposvári ügyben érte el a csúcst. Az EMMI-perben hozott a másodfokú döntés ugyanis az elsőfokú ítéletben megszabott igen részletes szankciókból lényegében

csak egy csontvázat hagyott: a jogellenes elkülönítés megállapítását, a deszegregációs tervek elkészítésére vonatkozó utasításra kötelezést és a közérdekű bírságot; ezt a „visszavonulást” a BDT. 2010. 2309. álláspontjának megfelelően azzal magyarázta a Fővárosi Ítéltábla, hogy az egyes kereseti kérelmek teljesítésére az EMMI vonatkozásában nincs jogszerű lehetőség, ugyanis a „*kialakult és fenntartott szegregáció felszámolására közjogi viszony keretei között van lehetőség*”, illetve „*csak a deszegregációs intézkedési tervek kidolgozását követően, a jelen személyiségi per kereteit meghaladó szempontokon alapuló, a szakmai feltételeket feltáró vizsgálat eredményeként kialakított komplex program megvalósítása útján lehetséges a sérelmes helyzet eredményes megszüntetése*”.⁷⁸ Fontos megjegyezni, hogy az alperes fellebbezésében felmerültek a hatalommegosztással kapcsolatos aggályok is:

Az elsőfokú ítélet a hatalommegosztás alaptörvényi követelményét – az Alaptörvény C. cikk (1) bekezdésében és 25. cikkében foglaltakra tekintettel – azáltal sértette meg, hogy nem a közvetlen feladat- és hatáskörrel rendelkező államigazgatási szerveket kötelezte a jogszabályban meghatározott jogkörük gyakorlására a jogsértő helyzet megszüntetése érdekében, hanem arra irányuló kötelezést (marasztalást) tartalmaz, hogy az irányítási jogköre alapján milyen tartalmú utasításokat adjon. Ezáltal a végrehajtó hatalom részét képező államigazgatási szervek egymás közötti viszonyában írja elő meghatározott cselekmények végrehajtását.⁷⁹

Az indokolás megfogalmazásából arra lehet következtetni, hogy míg a deszegregációs tervekkel kapcsolatban nem osztotta az alperes álláspontját, a Fővárosi Ítéltábla a mellőzött szankciók vonatkozásában nagy vonalakban egyetértett a hatalommegosztással kapcsolatos aggályokkal.

Bár nem expliciten szakmai-szakpolitikai jellegű, mégis fontos megemlíteni a gyöngyöspatai ügyben született döntést, ugyanis ez volt az első eset, ahol nem vagyoni kártérítést ítélték meg a jogellenes elkülönítést elszenvadó korábbi tanulóknak. A korábban már említett ügyben az általános iskolában a roma tanulókat más osztályteremben tanították, mint nem roma társaikat, nem kaptak évfolyamnak megfelelő képzést, és egyes iskolai kirándulásokról, valamint az egyébként kötelező úszásoktatásból is kizárták őket. Néhányan közülük szóbeli bántalmazást, fenyegetést tapasztaltak a tanárok és az igazgató részéről. A Kúria-döntéssel jóváhagyott,⁸⁰ jogellenes elkülönítést és hátrányos megkülönböztetést megállapító ítéletre⁸¹ alapozva a bíróság nem vagyoni kártérítés keretében összesen nyolcvankilenc millió forint megfizetésére kötelezte az iskolát és az egymást követő fenntartókat. Ezzel a bíróság tanévenként ötszázezer forintra árazta be az egy tanévnyi, együttesen megje-

⁷⁸ Fővárosi Ítéltábla Pf.21145/2018/6.

⁷⁹ Fővárosi Ítéltábla Pf.21145/2018/6.

⁸⁰ Kúria Pfv.20097/2015/3.

⁸¹ A megállapító ítélet csak a normál tantervű osztályok vonatkozásában mondta ki, hogy jogellenesen különítették el külön osztályokban a védett tulajdonsággal rendelkező tanulókat, illetve csak ezen osztályok vonatkozásában állapították meg, hogy hátrányos megkülönböztetés történt.

lenő szegregációt, és a hátrányos megkülönböztetést, a „csak” jogellenes elkülönítéssel érintett éveket pedig háromszázezer forintra, amely kétségtelenül ösztönzője lehet, hogy a jövőben hatékonyabb deszegregációs szakpolitikák szülessenek.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A mintában szereplő vagy éppenséggel hiányzó ügytípusok szakmai-szakpolitikai tartalma többféle – jelen tanulmány keretein részben túlmutató, ám önmagában is vizsgálatra érdemes – sajátos jelenségre, dilemmára is rávilágít: először is, arra az elméleti dilemmára, hogy a bíróság milyen források alapján, milyen tartalmú kötelezést hozhat és hoz, másodsor, a közoktatás-köznevelés esélyegyenlőségi aspektusai szempontjából lényeges hiányzó ügycsoportokra, valamint a szakmai-szakpolitikai elemekben gazdag ítéleteket eredményező ügyben való felperessé válás potenciális jogszociológiai problémáira.

4.1. DILEMMÁK A SZAKMAI-SZAKPOLITIKAI ELEMekkel VALÓ INTERAKCIÓBAN⁸²

Érzékelhető egyfajta tartózkodás a bíróságok részéről a szakmai-szakpolitikai elemek alkalmazásával kapcsolatban, amely különösen az iskolai szegregációs ügytípusba tartozó, civil szervezet részvételével zajló polgári, személyiségi jogi peres ügyeknél válik kézzelfoghatóvá, ahol az jogvita társadalompolitikai jelentősége egyértelmű, miközben szakmai-szakpolitikai szempontok is megjelennek.⁸³ A személyiségi jogi per itt ugyanis kétélű fegyvernek bizonyul. Egyfelől a polgári per a kézenfekvő eszköz az egyenlő bánásmód sérelme esetén: az Ebktv. megadja a fogalomrendszert, az egyenlő bánásmód megtartására kötelezettek körét, az egyenlő bánásmód követelmény megsértésének típusait, az oktatásra vonatkozó különös szabályokat, és az osztott bizonyítás szabályát, a mindenkor Ptk.-ban pedig nevesített személyiségi jogként szerepel az egyenlő bánásmódhoz való jog, amely megsértésének esetére mind objektív, mind szubjektív szankciók alkalmazását lehetővé tette a jogalkotó. A felperesi oldal keresetében, indítványában gondoskodhat arról, hogy a releváns szakpolitikai programok, dokumentumok meg legyenek jelölve, hogy a szakmai-szakpolitikai szempontok vagy legalább ezen szempontok behozatalának igénye megjelenjen a bíróság látóterében. A személyiségi jog felróhatóságtól független szankciók pedig elméletben tág teret biztosítanak a szegregációs helyzetek tényleges orvoslására.

A polgári peres úton történő igényérvényesítés azonban magával hozza a polgári jog klasszikus individualista – konkrét felek konkrét viszonyára fókuszáló – felfogását, még akkor is, ha a közérdekű igényérvényesítés lehetősége már önmagában

⁸² Lásd DOMBROVSZKY–HOFFMAN (5. lj.).

⁸³ DOMBROVSZKY–HOFFMAN (5. lj.).

oldja ezt,⁸⁴ valamint egyes ítéletekben érzékelhető a bíróság részéről egyfajta nyitottság az ügy szélesebb szociológiai, oktatáspolitikai realitásai és társadalmi relevanciája iránt. Nagyobb akadály azonban, hogy az iskolai szegregációs ügyekben az alperesként nemcsak átlagos magánfelek vagy kisebb közintézetek szerepelnek, hanem helyi önkormányzat, fenntartást végző központi hivatal (és annak területi egysége), kormányhivatal vagy akár maga a közoktatási-köznevelési ágazat irányítását bonyolító minisztérium jelenik meg – ezek pedig közjogi szabályok által meghatározott, közjog által szabályozott feladat- és hatáskörökkel rendelkező entitások. Ilyen szereplőkkel szemben pedig csak a kaposvári ügyben és az EMMI-per elsőfokú (illetve igen kis részben a másodfokú) ítéletében jutott el oda a bíróság, hogy az ügy sajátosságait értékelve szembefordul a BDT. 2010. 2309. szám alatt publikált állásponttal, és a személyiségi jogi jogsérelem hatékony orvoslásának érdekében közjogi szereplőkkel szemben, közjogi tevékenységükkel összefüggésben polgári jogi szankciót alkalmaz.

Minden ügytípusnál jellemző azonban, hogy szakpolitikai programokra és dokumentumokra szinte kizárólag a felperesek hivatkoznak. Alperes által hivatkozott⁸⁵ vagy bíróság által hivatalból vizsgált programmal, dokumentummal szinte nem is találkozhatunk, még akkor sem, ha létezik olyan dokumentum (pl. stratégia, irányelv, fejlesztési terv stb.), amelyet a jogalkotó, például az Országgyűlés vagy egy helyi önkormányzat képviselő-testülete fogadott el vagy adott ki. Továbbá ezeket az anyagokat többnyire csak a tényállás rekonstrukciójához, nem pedig mint jogértelmezésbe bevont forrást használják. Másfelől, annak ellenére, hogy a legtöbb esetben olyan esetben, ahol kimondják az egyenlő bánásmód követelményének megsértését, a bíróságok (két kivételtől eltekintve)⁸⁶ a jogágak közötti elválasztásra (és a hatalmi ágak megosztásának elvére) hivatkozva a felperesek által kért konkrét szakpolitikai jellegű rendelkezés kibocsátása helyett csak a Ptk. felróhatóságtól független szankcióit alkalmazzák, a Ptk. általános fogalmain felhasználva a rendelkező rész megfogalmazásában.⁸⁷

4.2. NEVEZETES HIÁNYZÓK

Szintén szükséges kiemelni a mintában szereplő ítéletekből hiányzó jelenségeket. Egy olyan ügy sem volt, ahol ügyészség, hatóság vagy az alapvető jogok biztosa kezdeményezte volna a pert, holott az Ebktv. 20. § (1) bekezdése alapján erre lett volna lehetőségük, ha a sérelem valamely olyan védett tulajdonságon alapult, „*amely az egyes ember személyiségének lényegi vonása, és a jogsértés vagy annak közvet-*

⁸⁴ JAGUSZTIN Tamás: „A joghoz jutás fejlődése a modern közérdekű igényérvényesítésig Európában” *Acta Humana*, 2017/5. 23–40.; GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: „Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozásról” *Fundamentum*, 2013/4. 25.; VÉKÁS Lajos: „Új irányok a magánjogtudományban” *Magyar Tudomány* 2007/12. 1563.

⁸⁵ Csak két, oktatásban foglalkoztatottakkal kapcsolatos ügyben hivatkozik ilyen anyagra az alperes.

⁸⁶ Lásd 3.5. fejezet.

⁸⁷ Lásd DOMBROVSZKY–HOFFMAN (5. lj.).

len veszélye személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érinti”. Mindössze három olyan ügy szerepelt a mintában, ahol az állam valamely aktora az egyenlő bánásmód vagy más alapjog érvényesülése érdekében beavatkozott: a jászladányi ügy előzményeként a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közigazgatási Hivatal indított törvényességi felügyelet keretében pert az iskolaépület bérbeadásáról szóló képviselő-testületi határozat felülvizsgálata iránt,⁸⁸ a gyöngyöspatai pereket pedig Nemzeti Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának jelentése,⁸⁹ valamint a Heves Megyei Kormányhivatal mint köznevelési hatóság ellenőrzése előzte meg, Mezőgyán település esetén pedig a Békés Megyei Kormányhivatal indított pert törvényességi felügyelet körében, mert a képviselő-testület a helyi, nemzetiségi oktatást is végző iskola bezárásáról szóló határozatához nem megfelelően folytatta le a nemzetiségi oktatással kapcsolatos véleményezési eljárást.⁹⁰ A jászladányi iskolai szegregációs ügyben továbbá beavatkozóként támogatta a keresetet az Egyenlő Bánásmód Hatóság. Közérdekű igényérvényesítőként vagy az oktatási egyenlőség területén jártas jogi képviselőként csak a civil szféra szereplői jelentek meg, egyebekben jellemzően magánszemélyekkel találkozunk a felperesi oldalon, ami az ítéletek szakmai-szakpolitikai tartalmára is kihatással lehetett. A polgári perek fő alapelvei közé tartozik a kérelemhez kötöttség és a rendelkezési elv, így amennyiben a felek nem gondoskodnak arról eredményesen, hogy keresetükben (ellenkérelmükben), indítványaikban beemeljék a szakmai-szakpolitikai elemet a jogvita elbírálásába, ezen szempontok érvényesítésére a bíróságnak főszabály szerint nincs lehetősége.

Szintén hiányoztak a mintából *a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény* (továbbiakban: Kp.) szerinti mulasztási perek, holott ez az eljárás a Kp. hatályba lépése óta akár önmagában, akár a személyiségi jogi perrel együtt (pontosabban az ítéletben foglaltak teljesítésének elmaradása esetén) megindítva feloldhatná a közjogi szereplők intézkedésre kötelezésének problémáját. A mulasztási per alapvető gondolata, hogy jogállamiság elve, a közigazgatás legalitásának kívánalma megköveteli azt, hogy a közigazgatási szervek a hatáskörükbe tartozó ügyekben eljárjanak, akkor is, ha az adott tevékenységi kör esetén nincs vagy nem értelmezhető szabályozott eljárásrend.⁹¹ Ahhoz, hogy mulasztási pert lehessen indítani, az alábbi feltételeknek kell egyszerre fennállniuk a Kp. 4. § (3) bekezdése, 127. § és 128. § a) pontja alapján: az alperes legyen közigazgatási szerv, a közigazgatási szervnek jogszabályban rögzített kötelezettsége valamilyen közigazgatási cselekmény (egyedi döntés, egyedi ügyben alkalmazandó általános hatályú rendelkezés) megtétele, a cselekmény megtételét elmulasztja az alperes közigazgatási szerv, valamint a mulasztás a felperes jogát közvetlenül érinti. Az egyenlő bánásmód az Nkt. egyik alapelve, illetve mind az Nkt., mind *a nemzeti köznevelésről szóló törvény végrehajtásáról szóló 229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet* állapít meg az

⁸⁸ Lásd Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság P.20812/2007/70. sz. ítéletének tényállása.

⁸⁹ Lásd Heves Megyei Bíróság P.20351/2011/47.

⁹⁰ Gyulai Törvénytörvény K.23508/2011/12.

⁹¹ ROZSNYAI Krisztina: „Az eljárási kötelezettség aktuális kérdései” *Közigazgatás Tudomány*, 2022/1. 125–139. <https://doi.org/10.54200/kt.v2i1.32>.

egyenlő bánásmód követelmény érvényesítések kapcsolatos feladatokat, intézkedési kötelezettségeket⁹² közigazgatási szerveknek, elsősorban a köznevelési hatóságként eljáró kormányhivatalnak.⁹³ Ezek, illetve a mulasztási per alapján kijelenthető, hogy amennyiben a köznevelési rendszer szereplői mulasztással jogellenes elkülönítést valósítanak meg, az alapot teremt a Kp. szerinti mulasztási per megindítására (legalább a kormányhivatallal szemben). Amennyiben rendelkezésre áll olyan személyiségi jogi perből származó ítélet, ahol a bíróság megállapította a jogellenes elkülönítést, ám konkrét intézkedések megtételére nem kötelezték az alperest, ott a mulasztási per alkalmas lehet arra, hogy feloldja a polgári bíróság közjogi viszonyokba beavatkozástól való vonakodásának problémáját is. Ha egy közjogi viszonyokba beavatkozástól tartózkodást hirdető és/vagy a jogsértés abbahagyására, jogsértő helyzet megszüntetésére, további jogsértéstől aló tartózkodásra csak általánosságban kötelező polgári peres ítélet nyomán a jogellenes elkülönítést a felelősök nem szüntették meg, a konkrét intézkedésre vonatkozó vákuumot betöltheti a közigazgatási bíróság. A közjogi viszonyokba való beavatkozásra (is) rendelt közigazgatási jogi bíróság a közigazgatási rendszer megfelelő mélységű ismeretének birtokában, a közoktatás-köznevelés ágazati jogszabályainak alapelvei és tételrendelkezései alapján megnevezheti, hogy pontosan milyen deszegregációs célú közigazgatási intézkedés elmulasztására került sor, amely intézkedést már kötelező végrehajtania a megjelölt alperesnek.

4.3. SZAKMAI-SZAKPOLITIKAI SZEMPONTBÓL HATÉKONY JOGORVOSLATHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS

Az ügyek közül kirajzolódó speciális klaszter – iskolai szegregációval kapcsolatos, civil szervezet részvételével zajló polgári jogi per – léte világít rá a mintából elősejtlő jogszociológiai jellegű problematikára. Ezen klaszter ügyeiben a civil szféra szakmailag felkészült aktorai stratégiai pereskedés formájában beszálltak egy társadalompolitikai szempontból jelentős, fajsúlyos oktatási egyenlőtlenségi probléma elleni küzdelembé, ahol a személyiségi jogi perekben részben sikeresen fogadtattak el szakmai-szakpolitikai szempontokat a bíróságokkal. Ez egyfelől betudható annak, hogy az iskolai szegregációs ügyek (különösen a „klasszikus” iskolai szegregációs ügyek) szociológiai, oktatáspolitikai aspektusai szükségképpen szakmai elemek irányába terelik az eljárást. Másfelől ezekben az ügyekben volt olyan szakmailag felkészült civil aktor, amelyik képes volt az egyenlő bánásmód mint személyiségi jog érvényesüléséről szóló polgári peres eljárás keretei közé beemelni a szakmai szempontokat. Ez pedig több kérdést is felvet: más ügycsoportok esetén vajon nagyobb mértékben kerülhettek-e volna szakmai-szakpolitikai elemek az ítéletben,

⁹² Pl. iskolai szegregáció esetén ebbe a körbe bizonyos esetekben a szegregálódott iskola megszüntetésére vonatkozó kötelezettség is beletartozik.

⁹³ 229/2012. (VIII. 28.) Korm. rend. 38. § (1) bekezdés a) pont és 38/A. § (1) bekezdés; DOMBROVSZKY Borbála: „Az általános iskolai szegregáció közigazgatási jogi kérdései.: Az állami kötelezettség teljesítésének szervezeti, szabályozási eszközei Magyarországon” *Közjogi Szemle* 2019/2. 46.

ha lett volna olyan civil aktor, amelyik az adott ügytípus esetén (különösen a speciális igényű gyermekek, illetve az oktatásban foglalkoztatottak esetén) el tudja látni – a szakmai-szakpolitikai probléma jelzésére is kiterjedően – a felperesi oldal támogatását? A többi Ebktv. szerinti közérdekű igényérvényesítésre jogosult tudta volna ezt biztosítani?

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A mintában szereplő száznyolc ügynek mintegy felében, ötvenhárom ügyben vizsgálta a közoktatás-köznevelés kontextusában az egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség kérdéseit. Ezen érdemi ügyek a probléma típusa, a felek személye alapján kategorizálhatók iskolai szegregációs ügynek, oktatásban foglalkoztatottak ügyeinek, fenntartási ügynek, és speciális igényű gyermekek ügyeinek, két ügy pedig nem volt besorolható. Az ügyek ítéleteinek többségében megjelent valamilyen szakmai-szakpolitikai szempont, azonban ügytípusonként eltérő mértékben találkozhatunk akár szakmai-szakpolitikai megállapításokkal, szakpolitikai tartalmú döntésekkel vagy a bíróságot informáló szakértőkkel, szakpolitikai programokkal és dokumentumokkal – igaz, helyenként pontatlanul, vagy csak részben eredményesen. Azonban azok az ügyek, ahol iskolai szegregációs ügyben, szakmailag felkészült civil szervezet részvételével személyiségi jogi per indult, a szakmai, szakpolitikai elemek jelentősen nagyobb mértékben voltak jelen, mint egyéb ügyeken. Önmagában ez a tény is egy további vizsgálatot érdemlő problémát sejtet: az, hogy egy kiemelt jelentőségű társadalmi probléma esetén civil szereplő stratégiai perléshez folyamodik, és szakmai-szakpolitikai elemek beemelésével szakpolitikai tartalmú jogkövetkezményeket próbál elérni (együtt az állami kötelezettséget firtató bírói megállapításokkal), alátámasztja azt a narratívát, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek vonatkozásában gyakran a civil szféra látja el azokat a feladatokat, amelyeket az államnak kellett volna.

Az eredményekből azonban arra is következtethetünk, hogy a különböző aktorok nem – még egy felkészült, magas érdekérvényesítő képességű, akár szakosodott civil szervezet felperes esetén sem – tudják mindig kimeríteni a bírói úton történő jogérvényesítésben rejlő lehetőségeket. Felperesi oldalon az oktatásban foglalkoztatottak vagy speciális igényű gyermekek esetén a problémát rendszerszinten tematizáló ügy nem is szerepelt a mintában, miközben a közérdekű igényérvényesítésre jogosultak közül állami szereplők nem, csak civil szervezetek jelennek meg. Az egyébként aktívan fellépő felperesek is tartózkodtak a mulasztási per mint új pertípus „kipróbálásától” – igaz, a korlátozott precedensrendszer⁹⁴ nyilvánvalóan nem teszi kockázatoktól mentessé az innovatív megközelítések végigvételét a bírói fórumok előtt. A bíróságok, bírók pedig érzékelhetően óvatosak, esetenként vonakodnak az oktatáspolitikai vonatkozású ügyek szakmai, szakpolitikai szempontból érzékeny

⁹⁴ POZSÁR-SZENTMIKÓSY Zoltán: „Precedents and case-based reasoning in the case law of the Hungarian Constitutional Court” in Monika FLORCZAK-WĄTOR (szerk.): *Constitutional Law and Precedent* (New York: Routledge 2022) 106–117. <https://doi.org/10.4324/9781003264262-8>.

vagy innovatív elbírálásától, különösen ha a jogágak közötti határ átlépése merülne föl. A végrehajtó hatalom egyes szociálpolitikai kérdésekhez fűződő álláspontja, a minősített többség birtokában történő a felülalkotmányozás gyakorlata, illetve a gyöngyöspatai kártérítési döntés pártpolitikai térbe kerülése⁹⁵ azonban a bírói aktivizmus kérdésétől függetlenül is kijelöli a közoktatás-köznevelési rendszer esélyegyenlőségi problémáinak bíróság általi orvoslásában rejlő lehetőségek korlátait.⁹⁶

⁹⁵ SZUROVE CZ Illés: „Egy hónap alatt elérte a kormány, hogy ne az oktatásról, hanem erőszakos roma gyerekekről beszéljünk” *444.hu*, 2020. február 5., <https://444.hu/2020/02/05/egy-honap-alatt-elerte-a-kormany-hogy-ne-az-oktatasrol-hanem-eroszakos-roma-gyerekekrrol-beszeljunk>.

⁹⁶ Lásd DOMBROVSZKY–HOFFMAN (5. lj.).

FÜGGELÉK

Elsőfok			Másodfok	
Év	Ítélet száma	Eljáró bíróság	Év	Ítélet száma
2018	P.20489/2015/402	Egeri Törvényszék	2019	Pf.20123/2019/16
2021	105.K.704.124/2021/8.	Fővárosi Törvényszék		
2017	K.27273/2017/9	Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság		
2015	P.21553/2013/70	Kaposvári Törvényszék	2016	Pf.20004/2016/4
2021	K.700555/2022/11	Fővárosi Törvényszék		
2021	K.704241/2021/11	Fővárosi Törvényszék		
2018	P.23675/2015/84	Fővárosi Törvényszék	2019	Pf.21145/2018/6
2012	P.20351/2011/47	Egeri Törvényszék	2014	Pf.20305/2013/20
2018	K.28009/2018/3	Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság		
2015	M.790/2013/23	Nyíregyházi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság	2015	Mf.20432/2015/5
2014	G.40099/2013/22	Nyíregyházi Törvényszék	2014	Gf.30347/2014/10
2015	K.28487/2014/8	Budapest Környéki Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság		
2020	M.70144/2020/4	Gyulai Törvényszék	2021	Mf.40007/2021/5
2022	K.701373/2022/11	Fővárosi Törvényszék		
2015	K.33119/2015/6	Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság		
2021	M.70256/2021/35	Fővárosi Törvényszék	2022	Mf.31042/2022/9
2020	K.704790/2020/15	Fővárosi Törvényszék		
2021	K.706815/2020/18	Fővárosi Törvényszék		
2022	P.21421/2021/28	Fővárosi Törvényszék	2022	Pf.20626/2022/4
2022	M.71582/2020/20	Fővárosi Törvényszék	2022	Mf.31110/2022/9
2022	M.71494/2020/33	Fővárosi Törvényszék	2022	Mf.31261/2022/4
2009	P.22163/2007/26	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság	2010	Pf.20669/2009/4
2009	P.22587/2006/53	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság	2010	Pf.20620/2009/4

Eljáró bíróság	Legfelsőbb Bíróság/Kúria		Típus
	Év	Ítélet száma	
Debreceni Ítéletábla	2020	Pfv.21556/2019/22	iskolai szegregáció
	2022	Kfv.37036/2022/6	speciális igény
	2018	Kfv.35704/2017/4	fenntartás és nem állami fenntartók
Pécsi Ítéletábla	2017	Pfv.20085/2017/9	iskolai szegregáció
	2022	Kfv.37139/2022/9	speciális igény
			speciális igény iskolai szegregáció
Fővárosi Ítéletábla			iskolai szegregáció
Fővárosi Ítéletábla	2015	Pfv.20097/2015/3	iskolai szegregáció
	2020	Mfv.10044/2020/5	oktatásban foglalkoztatottak
	2019	Kfv.35189/2019/5	fenntartás és nem állami fenntartók
Nyíregyházi Törvényszék	2016	Mfv.10593/2015/4	oktatásban foglalkoztatottak
	2016	Mfv.10152/2016/4	oktatásban foglalkoztatottak
	2016	Mfv.10150/2016/4	oktatásban foglalkoztatottak
	2016	Mfv.10149/2016/4	oktatásban foglalkoztatottak
	2016	Mfv.10149/2016/4	oktatásban foglalkoztatottak
Debreceni Ítéletábla	2015	Pfv.20241/2015/4	iskolai szegregáció
	2016	Mfv.10153/2016/4	oktatásban foglalkoztatottak
	2015	Kfv.37414/2015/8	iskolai szegregáció
Szegedi Ítéletábla	2021	Kfv.35472/2020/8	fenntartás és nem állami fenntartók
			oktatásban foglalkoztatottak nem besorolható
	2016	Kfv.37037/2016/5	speciális igény
Fővárosi Ítéletábla			oktatásban foglalkoztatottak
			fenntartás és nem állami fenntartók
			fenntartás és nem állami fenntartók
Fővárosi Ítéletábla			fenntartás és nem állami fenntartók
Fővárosi Ítéletábla			oktatásban foglalkoztatottak
Fővárosi Ítéletábla			oktatásban foglalkoztatottak
Debreceni Ítéletábla	2010	Pfv.21257/2010/4	indokolatlan fogyatékosnak nyilvánítás
Debreceni Ítéletábla	2010	Pfv.21100/2010/4	indokolatlan fogyatékosnak nyilvánítás

Elsőfok			Másodfok	
Év	Ítélet száma	Eljáró bíróság	Év	Ítélet száma
2009	P.20812/2007/70	Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság	2010	Pf.20095/2010/6
2008	P.21119/2006/30	Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság	2009	Pf.20250/2008/7
2007	P.20341/2006/50	Hajdú-Bihar-Megyei Bíróság	2007	Pf.20361/2007/8
2009	M.1576/2007/48	Miskolci Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság	2009	Mf.22333/2009/4
			2011	Pf.20416/2010/3
2010	K.21232/2010/4	Baranya Megyei Bíróság		
2008	M.3298/2007/14	Fővárosi Munkaügyi Bíróság	2009	Mf.642369/2008/3
2008	P.21920/2006/41	Somogy Megyei Bíróság	2009	Pf.20026/2009/4
2009	P.20580/2008/24	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság	2009	Pf.20125/2009/4
2008	K.21341/2007/26	Nógrád Megyei Bíróság		
2016	P.20166/2014/92	Egri Törvényszék	2020	Pf.20214/2020/10
2008	P.20392/2008/21	Bács-Kiskun Megyei Bíróság	2009	Pf.20627/2008/3
2008	P.21443/2008/35	Somogy Megyei Bíróság	2010	Pf.20061/2010/7
2008	P.20035/2008/20	Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság	2009	Pf.20509/2009/10
2013	P.20904/2013/5	Szolnoki Törvényszék		
2016	P.20720/2016/6	Budapest Környéki Törvényszék		
2010	K.31782/2009/21	Fővárosi Bíróság		
2010	K.20751/2010/3	Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság		
2010	K.20438/2010/8	Veszprém Megyei Bíróság		
2010	P.21194/2009/22	Baranya Megyei Bíróság		
2008	P.22386/2006/33	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság	2008	Pf.20394/2008/5
2012	K.23508/2011/12	Gyulai Törvényszék		
2011	K.30282/2011/8	Hajdú-Bihar-Megyei Bíróság		
2012	M.317/2011/16	Veszprémi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság	2012	Mf.20720/2012/4

Eljáró bíróság	Legfelsőbb Bíróság/Kúria		Típus
	Év	Ítélet száma	
Debreceni Ítéletábla	2011	Pfv.20037/2011/7	iskolai szegregáció
	2012	Mfv.10100/2012/9	oktatásban foglalkoztatottak
Debreceni Ítéletábla	2010	Pfv.21214/2009/3	indokolatlan fogyatékosnak nyilvánítás
Debreceni Ítéletábla	2008	Pfv.20936/2008/4	iskolai szegregáció
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság	2011	Mfv.10254/2010/5	oktatásban foglalkoztatottak
Győri Ítéletábla	2012	Pfv.20068/2012/3	iskolai szegregáció
	2011	Kfv.35213/2011/6	fenntartás és nem állami fenntartók
Fővárosi Bíróság	2011	Mfv.10023/2010/3	oktatásban foglalkoztatottak
Pécsi Ítéletábla	2009	Pfv.21450/2009/4	indokolatlan fogyatékosnak nyilvánítás
Debreceni Ítéletábla	2010	Pfv.20510/2010/4	iskolai szegregáció
	2011	Kfv.37174/2011/5	fenntartás és nem állami fenntartók
Debreceni Ítéletábla			indokolatlan fogyatékosnak nyilvánítás
Szegedi Ítéletábla			indokolatlan fogyatékosnak nyilvánítás
Pécsi Ítéletábla	2010	Pfv.21568/2010/5	iskolai szegregáció
Debreceni Ítéletábla	2010	Pfv.20215/2010/3	indokolatlan fogyatékosnak nyilvánítás
			iskolai szegregáció
			speciális igény
	2011	Kfv.37694/2010/14	oktatásban foglalkoztatottak
	2011	Kfv.39265/2010/7	fenntartás és nem állami fenntartók
	2011	Kfv.35459/2010/6	fenntartás és nem állami fenntartók
Debreceni Ítéletábla			speciális igény
			oktatásban foglalkoztatottak
	2012	Kfv.37367/2012/6	fenntartás és nem állami fenntartók
	2012	Kfv.39004/2012/4	fenntartás és nem állami fenntartók
Veszprémi Törvényszék	2013	Mfv.10688/2012/4	oktatásban foglalkoztatottak